

Çanakkale Cephesi'nde 19 Mart- 24 Nisan 1915 Günleri

Ahmet ESENKAYA*

Özet

Kara muharebelerine kadar 18 Mart 1915 zaferi sonrası gelişmeler iki farklı uygulamayı ortaya koymuştur. Bölgedeki deniz ve kara tüm gelişmelerden birinci derecede sorumlu olan birim, Müstahkem Mevki Komutanlığı (Boğaz Komutanlığı) idi.

Türkler 19 Mart'tan itibaren her iki sahile top takviyeleri, bir mayın hat-tının dökülmesi, geçit şamandıraları yerleştirme işlemleri yaptı. Kara birlikleri daha sıkı gözetlemede bulunurken, savunma hazırlıkları ile talimlere ağırlık verilmeye başlandı. Diğer taraftan İtilaf uçakları ve Birleşik Filo, Boğaz girişini ve bölgeyi bombardımanlarla taciz etmeyi sürdürdüler. Çanakkale'nin yakın tarihe kadar İngiliz Viskonsolosluğu görevini yürüten Palmer'in de içinde olduğu E-15 denizaltısı 17 Nisan günü esirlerle birlikte Türklerin eline geçti.

Başkomutanlığın kara muharebeleri için 5. Ordu kurulup başına Alman Mareşal Liman von Sanders getirildi (26 Mart 1915). Liman Paşa, amfibi kara çıkarmasını Bolayır ve Anadolu kıyılarından beklediği için, iki tümeni Bolayır'da, iki tümeni de Anadolu (Kumkale civarı)da tutmayı uygun buldu.

İtilaf güçleri Alçıtepe ve Kocaçimentepe zirveleri işgal edilince, birlikler Kilitbahir platosunda birleşecekler; bir taraftan sahil savunma topları tahrip edilirken, diğer taraftan mayın hatları temizlenecek; sonuçta da Boğaz girişinde bekleyen Birleşik Filo İstanbul yolunu tutacak; nihayetinde üzerinde güneş batmaz İngiltere şöhretine şöhret katacak ve Cihan Harbi de son bulacaktı.

Anahtar kelimeler: Çanakkale Savaşı, 19 Mart-24 Nisan Günleri, I. Dünya Harbi

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü, aesenkaya@comu.edu.tr

Gallipoli Front Line: 19 March 1915 and 24 April 1915

Abstract

The developments till the land battles after 18 March 1915 revealed two different practices. Strait command was primarily responsible for the developments in land and sea regions.

As from 19 March, Turks reinforced the two seashores with artilleries, laid mines, and placed parade floats. Ground troops increased the frequency of observations and spotting. In addition, defence and training preparations were attached more importance. On the other hand, Allied Aircraft and United Fleet continued bombing the entrance of the Dardanelles and the surrounding region. On 17 April, an E-15 submarine was seized by Turks, who captivated the crew, including Palmer, the British vice-consul to Çanakkale.

The supreme command established the 5th army for land battles and put German Marshal Liman von Sanders (26 March 1915) in charge thereof. Since Liman Pasha expected amphibian landing in Bolayır and Anatolia, he decided to station two divisions in Bolayır and two on the Anatolian (Kumkale) side.

When entente powers occupied the summit of Alçıtepe and Kocaçimentepe, divisions were planned to gather on the Kilitbahir plateau. They would destroy defence cannons on the coastline and clean mine lines. As a conclusion, united fleet stationed in the entrance of the Dardanelles would sail to Istanbul and “the glorious Britain” the empire on which the sun never sets, would become more famous after all, and the world war would be ended.

Keywords: *Battle of Gallipoli, The Days of 19 March – 24 April 1915, World War I*

Giriş

Sonuçları itibariyle Çanakkale Muharebeleri, savaşın iki yıla yakın uzamasından tutunda, Bolşevik ihtilaline, sömürgelerde prestij kaybına kadar beklenmedik pek çok gelişmelerin yaşanmasına sebep oldu. Belki de bunun özünde, dünyanın güneş batmayan sömürge imparatorluğu olan İngiltere politikasının meseleyi hafife alır tarzda “inat” ve “gurur” tabanında “Türk’e ders verme” düşüncesi ağır bastı.

İlgili çalışmada gündem iki taraflı ve iki aşamalı olarak incelenmeye çalışılacaktır. Birinci bölümde Boğaz’ı savunmak için Türklerin neler yaptıkları; 18 Mart zaferi sonrasında da Müstahkem Mevkii Komutanlığı’nın ardından yeni kulan 5. Ordu ile komutanlığına getirilen Mareşal Liman von Sanders’in savunma plan ve stratejisi aktarıldıktan sonra 24 Nisan günü Türk savunması kuşbakışı olarak taranmaya ça-

lışılacaktır. İkinci bölümde ise bölgeye çok amaçlı işgale gelen Müttefiklerin Boğaz önündeki filolarının Boğaz'ı, civarını taciz ve saldırıları, denizaltılarla da olsa Boğazı zorlama teşebbüsleri, karaya çıkarılacak birliklerin hazırlıkları, bu birliklerin gemilerle bölgeye getirilmeleri, nasıl bir planlamaya gidecekleri, nasıl bir strateji uygulayacakları gibi gündemler aktarılmaya gayret edilecektir.

Müstahkem Mevkii Komutanlığı Savunma Hizmetleri 18 Mart 1915

Boğaz Savunması ve Kayıp Bilançosu

18 Mart 1915 Boğaz savaşındaki insan kaybımız şehit ve yaralı olarak toplam, 79'dur. Almanların kayıpları da, ölü ve yaralı olarak 18'dir. Böylece iki devletin toplam insan kaybı 97'den ibarettir.¹

Zaferle sonuçlanan günün sonunda maddi kayıp bilançosu²: Anadolu Hamidiye Tabyası'nda, bir topun kundak ve döşemesi ağır hasar görmüştür. Çimenlik Tabyasında, top cephaneliğine isabet eden mermiler, yangına neden olmuş ve bir top da hasara uğramıştır. Rumeli Hamidiye'sinde, iki top ağır hasar görerek, savaş dışı kalmıştır. Namazgâh Tabyası'nda, bir top ağır hasara uğramış, diğer bir top ise şimdilik kullanılmayacak hale gelmiştir. Obüs bölgesinde, dört adet martin piyade tüfeği kullanılmaz hale gelmiştir. Baykuş (Mesudiye) Tabyası'nda, bombardıman toplarda hasara yol açmış ve bataryanın ateşini olumsuz yönde etkileyerek aksatmıştır.

İngiliz ve Fransızların kaybı: Birleşik Filo'nun 18 Mart 1915'te Boğaz bombardımanına katılmış bulunan güçlü savaş gemilerinden üçü (Bouvet, Ocean, Irresistible) batarak Boğaz'ın derin sularına gömülmüş³, dördü (Inflexible, Gaulois, Soufrene ve Agamemnon) de, savaş dışı kalarak savaş edemez duruma düşmüştür.⁴ 44 top, 800 kadar insan kaybı olmuştur.

O günün şartlarında dünyanın en modern zırhlıları bol cephaneli ağır toplarıyla Boğaz tabya ve bataryalarına gün boyunca sürdürdükleri bombardımanlarla, Boğaz'ı cehenneme çevirmişlerdi. Ama sonuçta, savaş gücünün 1/3'ünü kaybeden yine bu güçlü armada olmuştur.

1 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-1, F. 1-13, 1-14, 1-16.

2 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-13, 1-14; ATASE Arşivi, No. 7/1736, Kls. 5640, Dos. H-9, F. 1-2; ATASE Arşivi, No. 7/2328, Kls. 5653, Dos.1, F. 1-32, 1-33; ATASE Arşivi, No. 7/1736, Kls. 5644, Dos. H-1, F. 1-6; ATASE Arşivi, No. 7/1725, Kls. 5634, Dos. H-1, F. 1-94.

3 BOA, DH. EUM. 3. Şb, 4/37.

4 M. Şevki Yazman, *Türk Çanakkale*, Ulus Basımevi Ankara 1938, s. 47-48.

Müstahkem Mevkii Komutanlığı Savunma Hizmetleri

Birleşik Filo ile Boğaz'ı zorlayarak bir ay içinde İstanbul'u almayı tasarlayan Anlaşma Devletlerinin, 18 Mart Boğaz savunması karşısında yenilgisinden sonra, kaçınılmaz bir düş kırıklığına uğradıkları bir gerçektir. Bununla beraber onların, iç ve dış kamuoyunda kırılan prestijlerini yeniden kurabilmek için, Osmanlı'nın siyaset merkezi ve birinci derece stratejik hedef oluşturan İstanbul'u her ne pahasına olursa olsun ele geçirebilmek arayışı için de oldukları da gözden uzak tutulamazdı.

Bu itibarla Anlaşma Devletlerinin, başarıya ulaştırılamayan deniz harekâtının, karadan da denenebileceğini hesaba katan Türk komutanları, bir yandan yinelenilecek bir saldırıya karşı Boğaz savunmasını pekiştirmeyi (yeni mayın hattı döşenmesi; hasar gören topların ateşe hazırlanması ve yeniden getirilen toplarla takviyesi gibi) sürdürürken, öte yandan da, yapılabilecek çıkarmalara karşı bölgedeki kara birliklerini güçlendirme kararı aldılar.

Müstahkem Mevkii Komutanlığı, Birleşik Filo'nun 18 Mart'ta Boğaz'da uğradığı ağır yenilgi üzerine, İngiliz ve Fransızların, her ne pahasına olursa olsun Boğaz'ı aşmak için, bu kez karadan girişebilecekleri çıkarmalara karşı mevcut savunma düzeninin hem gözden geçirilmesi hem de pekiştirilmesiyle ilgili olarak 20 Mart'ta Başkomutanlığa tamamlayıcı değişiklikler yapılması yönünde öneride bulundu:⁵

Eceabat'ta toplu halde bulunan 19. Tümen ile Ezine dolaylarındaki 11. Tümenin şimdiden bölgelerinde gözetleme ve savunma düzenine katılmaları; Eceabat-Kabatepe çizgisi güneyindeki bölgenin 9. Tümen; kuzeyindeki kesimin de 19. Tümen verilmesi; her iki tümen karargâhının Eceabat yöresinde bulunması; 9. Tümen bir Alayın Çanakkale'de ihtiyatta bırakılması; Erenköy'den Kumkale ve Beşiğe'ye kadar olan Anadolu yakası kıyı kesiminin, 64. Alay ve Beyoğlu Seyyar Jandarma Alayıyla takviye edilerek 11. Tümen tarafından gözetlenip savunulması.⁶

Başkomutanlığı 22 Mart'ta bu öneri ile ilgili olarak verdiği cevapta:

9. Tümen'in bir değişikliğe gidilmeden olduğu yerde bırakılması; 19. Tümen'in eskiden olduğu gibi, Saros Körfezi ve Anadolu kıyılarından yapılabilecek çıkarma girişimlerine karşı kullanılmak üzere 3. Kolorduya bağlı olarak Eceabat'ta toplu halde bulunması ve sadece 9. Tümen karargâhının Eceabat'a alınması; 11. Tümen konuşlanmasındaki temel düşüncenin de düşmanın Anadolu yakasına

5 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-19; Binbaşı Nihad, 21 Mart'ta Çanakkale bölgesinde savaş düzenini şöyle aktarır: "3. Kolordu, Çanakkale ve Yarımada'da; Karargâhı Yeniköy'de olan 5 nci Tümen, Yeniköy-Bayramiç -Yerlisu bölgesinde; 7. Tümen, Saros'da; 9. Tümen Yarımada'da, 19. Tümen Maydos'ta, ihtiyatta; 11. Tümen Ezine'de.." Binbaşı Nihad, *Seddülbahir Muharebatı*, Erkan-ı Harbiye Mektebi Yayınları, İstanbul 1921, s. 6.

6 Cevat Paşa'nın önerdiği bu yeni düzenleme ile birinci derece önem taşıyan Gelibolu yarımadasında var olan birliklerin birbirlerine karışmalarını önlemiş olduğu gibi, Anadolu ve Rumeli bölgelerinin takviyeleri de kolaylaşacaktı.

asker çıkarması amacının, sadece bu bölgedeki istihkâmların ele geçirilmesi olup, derinlikte bir ilerlemeyi hedeflemediği görüşü⁷ belirtiliyordu.

Müstahkem Mevkii Komutanlığı, Başkomutanlık emrini göz önünde bulundurarak 23 Mart'ta birliklerine:

Akdeniz Sefer Kuvvetler Komutanı General Ian Hamilton'un Bozcaada'ya geldiği; şu ana kadar 40.000 Fransız askerinin; ayrıca Avustralya ve Cezayirli askerlerden oluşan 50.000 kişilik bir kuvvetin de Mondros'ta toplandığının haber alındığı; Gelibolu yarımadası Saz Limanı'ndan başlayıp Edremit Körfezi'nde Akçay İskeleyi ile sona eren Müstahkem Mevki bölgesinde alınacak gözetleme ve savunma düzenleri: Rumeli bölgesinde 25, 26, 27. Piyade Alaylı 9. Piyade Tümeni; Anadolu bölgesinde 33, 64, 127. Piyade Alayı 11. Piyade Tümeni bölgesinin savunma gücü olacaktır. 19. Piyade Tümeni, Eceabat'ta toplu olarak genel ihtiyatı oluşturacaktır. 126. Piyade Alayı Müstahkem Mevki emrinde Çanakkale dolaylarında kalacak. Çanakkale-Karantina arasındaki kıyı kesimini gözetleyecek. 9. Piyade Tümeni birliklerin Eceabat'a taşınması hızlı biçimde gerçekleştirilecektir.⁸

Müstahkem Mevki Komutanlığı, 22 Mart'ta aldığı cevap çerçevesinde⁹ verdiği emirler gereği 24 Mart'ta Eceabat'a ulaşan 9. Tümen, buradaki 19. Tümen'den Eceabat bölgesi komutanlığını devralmıştır (25 Mart).¹⁰ Gelibolu yarımadasında, kıyı bölgesinde İngiliz çıkarmalarına engel olmak ve durdurmak görevini almış olan 9. Tümen, 31 Mart 1915'te yeni düzenlemeler yapmıştır.¹¹

9. Tümen, Kilitbahir platosunun iki yanında, Kabatepe-Arıburnu bölgesi ve Seddülbahir bölgesi olmak üzere, birbirinden ayrı iki grup halinde düzenlenmişti. Buna göre, 27. Alay Yarbay Şefik komutasında, Koyun Limanı (hariç) ndan Büyük Arıburnu'na kadar olan kıyıda tertiplenmiştir. 25. Piyade Alayı, Büyük Arıburnu'ndan Sarıtepe burnuna kadar uzanan kıyıyı gözetleme ve savunma ile görevlendirilmiştir. 26. Piyade Alayı, Binbaşı Kadri komutasında Sarıtepe burnundan Tengerdere ağzına (dâhil) kadar tüm Seddülbahir koylarında kıyı gözetleme ve savunmayla görevlidir. 26. Alay karargâhı Kirte'dedir.

Boğaz'a Mayın ve Sahil Topu Takviyesi

19 Mart günü sakin geçmiş ve Bulgar mayınlarını serseri mayın gibi atmak üzere deneme yapılmış ve başarı elde edilmiştir. 20 Mart günü demirinden kopan bir mayın

7 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-21.

8 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-21, 1-22.

9 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-21.

10 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-22, 1-23.

11 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-19; Genelkurmay, Çanakkale 1 nci Kitap, Kroki: 14.

Köseburnu'ndan alındı. 22 Mart'ta saat 05.00 ve 17.00'de iki kez mayın dökme işlemi Seddülbahir ve Kumkale'deki destroyerler ve Karanlık Liman'daki bir torpido yüzünden gerçekleştirilememiştir. 26 ve 27 Mart günü de bu işlem gerçekleşemedi. Sivrihisar torpidosu, 28 Mart 1915 günü saat 21.00'de mayın motoru ile birlikte Çanakkale Boğazı'nın batı kıyısı izlenerek Tengerdere ile Domuzdere arasında kıyının bir kilometre açığından başlayarak, Çanakkale Boğazı'nın ortasına doğru bir mayın hattı döktü. 29 Mart günü Rumeli sahiline beş varil ve 3 ufak sac şamandıra konuldu.¹²

31 Mart, Baykuş Bataryasının tam karşısında, Kabataş mevkiinde Berk-i Satvet gemisinden çıkarılan iki adet 5.7'lik top tabiye edilmeye başlandı.¹³ 31 Mart 1915-1 Nisan 1915 gecesi Sivrihisar torpidosu ve mayın motoru önceki mayın hattını, buna paralel olarak Çanakkale Boğazı'nın ortası doğrultusunda 10 mayın dökerek uzatmış¹⁴ böylece hattaki sayı 19 mayına çıkmıştır. 5. Ordu bu mayın hattının savunulması için, iki sahra bataryasını Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanlığı emrine vermiştir. "13 Nisan'da Kilitbahir'e doğru üç şamandıra daha atılmıştır. 14 Nisan'da D sarfına (tamamlanana) kadar Değirmenburnu'nda son bulmak üzere 'tehi hers' mayınlarından altı adet daha atıldı ve şamandıra da yerleştirildi. 18 Nisan'da Turgut Reis Gemisi'nden çıkarılan iki adet 8.8'lik top, Soğanlıdere'ye tabiye edilmeye başlandı. Batarya Kumandanı Mülazım-ı evvel Heybeli Adalı İhsan Efendi idi.¹⁵ 23 Nisan'da ise Merten Paşa emri ile iki adet 'loçalı gönder' yerleştirilmiştir."¹⁶

Dardanos Bataryası ve Hasan-Mevsuf Bataryası

Boğaz girişine yakınlığı sebebiyle 18 Mart Zaferi günü belki de en çok isabet alan bataryalardan birisi Dardanos Bataryası'dır. Günün sonuna doğru 1. Batarya Komutan Üsteğmen Hasan Bey, 1. Batarya Subayı Teğmen Mevsuf Bey ve görevli askerlerden birçoğu da şehit olmuştur. Bunun üzerine ilk defa bir bataryanın ismi değiştirilmiştir. Müstahkem Mevki Komutanlığının, 7 Nisan 1915 tarihli Başkomutanlığa Mirliva Cevat imzalı tabya ismi değişikliği talebi:

"25 Şubat'tan beri devam eden Boğaz muharebelerinde ve özellikle 18 Mart'ta düşmanın şiddetli ateşine maruz kaldığı halde sükûnet ve kahramanlıkla gö-

12 Binbaşı Nazmi Bey, (Günümüz Türkçesine Aktaran: Ahmet Esenkaya), *Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü (1914-1922)*, Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı Yayınları, İzmir 2004, s. 48-59.

13 M. Şakir Tunççapa, *Çanakkale Harbi Hatıralarım*, Deniz Matbaası, İstanbul 1958, s. 22.

14 *ATASE Arşivi*, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-97, 1-98; *ATASE Arşivi*, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-19; *ATASE Arşivi*, No. 6/1726, Kls. 5283, Dos. H-5, F. 1-2, 1-3, *ATASE Arşivi*, No. 7/ 6968, Kls. 5675, Dos. H-1, F. 1-33, 139; Herman Lorey (çev: Tacettin Talayman) *Türk Sularında Deniz Haraketleri*, İstanbul 1946, s. 89-90; Nazmi Bey, *Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü*, s. 51, 53.

15 Tunççapa, *Çanakkale Harbi Hatıralarım*, s. 24.

16 Nazmi Bey, *Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü*, s. 56, 59.

revini yerine getirerek düşmana birçok zarar vermeyi başaran ve bu uğurda o gün muharebenin sonuna doğru bataryaları başında şehit olup kalplere gömülen Dardanos Batarya Komutanı Üsteğmen Kilitbahirli Hasan ve Takım Subayı Teğmen Trablusgarplı Mevsuf Efendiler'in bu uğurda gösterdikleri fedakârlığa karşılık olmak üzere Dardanos Bataryasının, Hasan-Mevsuf Bataryası unvanıyla adlandırılarak onları ölümsüzleştirmek ve şanları vatan müdafaası uğrunda fedakârlıklar göstererek gelecek nesilleri gıpta ettirecek kahramanlık numunesi olan bir tarihi cemile (güzellik) olacağı düşünülmüş olup tensiplerinize arz olunmuştur. Mirliva Cevat¹⁷

Cevabi yazıda "...adı geçen Dardanos Bataryası, Hasan-Mevsuf Bataryası unvanı ile değiştirilmiştir," kararı alınarak iki genç komutan tarihteki onurlu yerlerini almışlardır.

5. Ordu ve Mareşal Liman von Sanders

Kara muharebeleri kaçınılmaz olunca, 1. Ordu Komutanı Mareşal Liman von Sanders, 3., 15. Kolordularla, 5. Tümen ve Bağımsız Süvari Tugayı'ndan oluşturulan 5. Ordu Komutanlığına atanmış¹⁸ ve Gelibolu'daki Fransız Konsolosluk binası karargâh ve makam olarak tahsis edilmiştir.¹⁹ Göreve başlamak üzere 26 Mart'ta Gelibolu'ya gelen Mareşal²⁰, aynı gün Bolayır'a hareket etmiştir.²¹ Gerek bu hareketi, gerekse gelişinin ilk haftasından itibaren bölgede aldığı ve almayı düşündüğü düzenlemeler, Onun, büyük ölçüdeki İngiliz çıkarmalarının, Saros Körfezi'yle Anadolu kıyılarından beklediğini kanıtlamıştır.²²

Burada Yarbay İzzeddin'in günlüğünde geçen aktarımı da dikkate değerdir: "... Bu savaş düzeni 5. Ordu Karargâhının oluşturulmasından sonra alınmıştı. Daha önce sahil gözetlemesi için iki görüş vardı: Birincisi, düşmanı sahile çıkartmamak; ikincisi de düşmana sahile çıktuktan sonra taarruzla karşılık vermek. 3. Kolordu tarafından

17 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V. c. I. Kitap, (Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi 1* olarak kısaltılacaktır) Ankara 1993, belge no: 2130. (ATA-SE Arşivi, No. 1/1, Dos. 315, F. 2.)

18 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 1-5.

19 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 1-6; BOA, HR. SYS, 2109/11

20 Binbaşı Nihat, "5. Ordu hemen hemen savaş tarihinde bir örneği daha olmayan ve henüz hiç tecrübe edilmemiş bir görev üstlenmiş olduğu için, uygulanacak strateji ile ilgili değişik fikir ve kanaatlerin bulunmasından daha tabii bir şey olamaz. Sahil savunmasında kanaatimizce en iyi hareket şeklinin düşmanın karaya çıkmasına engel olmak olduğunu, ancak bunda başarılı olunamazsa şiddetli taarruzlarla düşmanı durdurmaya ve etrafını çevirmeye çalışarak, ilerlemesine imkân vermemek gerektiğini, yoksa karaya çıkan bir kuvvetin tekrar denize dökülmesinin çok zor bir iş olduğunu ancak bu savaş sonunda anladık." Binbaşı Nihat, *Seddülbahir Muharebatı*, s. 12.

21 ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-10, F. 1-16.

22 ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-1, F. 1-4

birinci görüş daha uyun görülmüş, savaş düzeni bu ana esas üzerine kurulmuştu. 5. Ordu'nun kurulmasından sonra 5. Ordu, 3. Kolordu, 9. ve 19. Tümen komuta kadrosu sahili incelemiş (13 Nisan 1915) ve sonuçta sahilin gözetlenmesine karar verilmiştir.”²³

Liman Paşa, kıyının zayıf gözetleme birlikleriyle tutulup, kuvvetli ihtiyatlar (her an harekete hazır yedek kuvvetler) ayırarak düşmanı karaya çıktıktan sonra karşı taarruzlarla denize dökmeyi hedeflemiştir.²⁴

5. Ordu'nun Saros Körfezi kuzeyinde Enez'de başlayan sorumluluk alanı, tüm Gelibolu Yarımadası'nı kapsıyor; Anadolu yakasında ise Akçay İskeleyi'nden başlıyor, Biga Yarımadası'nı kapsıyor ve Karabiga'ya kadar uzanıyordu. Bu ordu, Anadolu yakasındaki 15. Kolordu (3. ve 11. Tümenler; Çanakkale ve Balıkesir Jandarma Taburları), Rumeli yakasındaki 3. Kolordu²⁵ (7., 9. ve 19. Tümenler), 5. Tümen ve bağımsız süvari tugayından oluştu. Toplam 80.935 askerlik bu kuvvete ulaşmıştır.

Kavaksuyu-Beşiğe arasında 150 kilometrelik geniş bir kıyı şeridinde savunmakla görevlendirilen 5. ve 7. Tümenler Gelibolu berzahı/dar geçidi kesiminde; 9. ve 19. Tümenler Gelibolu Yarımadası'nın güneyinde; 3. ve 11. Tümenler Anadolu yakasında konuşlandırılmıştır.²⁶

Böylece Liman von Sanders, Bolayır dışında Gelibolu Yarımadası'nda büyük çıkarma hareketleri beklemediğinden, Çanakkale savunmasını, sadece Saros ve Anadolu kıyılarına yapılacak çıkarma hesabına göre düzenlemiştir.

Liman Paşa, hangi nokta veya noktalarda gerçekleşirse gerçekleşsin, muhtemel bir Müttefik çıkarmasının kıyıda önlenemeyeceği kanaatindeydi. Bu savunma anlayışı aşağıdaki şekilde gerekçelendirilmiştir:

Liman Paşa'ya göre, nihai zaferin kazanılması şu temel perspektife bağlıydı: Kıyıları, zayıf sahil gözetleme kitalarıyla tutmak ve çıkarma(lar) hangi noktada gerçekleşirse, kuvvetli ihtiyat birlikleriyle düşmanı karşılayarak denize geri atmak.

23 Yarbay İzzeddin, *Ariburnu Muharebatı*, Erkan-ı Harbiye Mektebi Yayınları, İstanbul 1921, s. 5.

24 *ATASE Arşivi*, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-2, F. 1-4, 1-6, 2-22; *ATASE Arşivi*, No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 4, 4-4; 5. Ordu komutanının bu görüş ve bu görüş etrafında oluşturduğu planlamayı değerlendiren, Türk Genelkurmayı "...harekâtın gelişiminden de anlaşılacağı üzere (Sanders) büyük bir yanılığa düşmüştür," düşüncesindedir. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Savaşı V. Cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı 1 nci, 2 nci ve 3 ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997, s. 52-53. (Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi Özetlenmiş Tarihi* olarak kısaltılacaktır).

25 *ATASE Arşivi*, No.1/1, Kls. 62, Dos. 313, F. 1-16.

26 *ATASE Arşivi*, No. 5/2453, Kls. 3864, Dos. H-12, F.1-13, 1-17,1-18; *ATASE Arşivi*, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-10, F. 1-66; *ATASE Arşivi*, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-4, F. 2-19; *ATASE Arşivi*, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-10, F. 1-68, 1-71; *ATASE Arşivi*, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-4, F. 2-18, 2-29, 2-30, 2-31; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, *I. Dünya Harbinde Türk Harbi, c. V, 2. Kitap, Çanakkale Cephesi Harekâtı* Ankara 1977 (Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi 2 nci Kitap olarak kısaltılacaktır*), s. 13'te "Gelibolu'ya yorgun argın dönen Ordu Komutanı'nın 25 Nisan'da Müttefiklerin amfibi harekâtının başlayacağına dair hiçbir bilgisi ve sezgisi yoktu", cümlesinin sonuna Liman Paşa'nın eserinin 59. sayfasını dipnot olarak referans gösterir. Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Sene*, Askeri Basımevi, İstanbul 1337 (1921), s. 59.

Ordu'nun harekât alanına yerleşimi, "oynak savunma stratejisi" olarak tanımlanan ve eldeki kuvvetleri kıyılara dağıtmak yerine, bunları daha geride, konsantre vaziyette tutan bu anlayışa göre yeniden şekillendirildi.

Liman Paşa, özellikle iki muhtemel çıkarma noktasına önem veriyordu. Bunlardan ilki, Anadolu kıyısındaki Beşige Koyu'ydu. Bu bölgenin, Müttefik donanmasının yerleştiği Bozcaada'nın hemen karşısında bulunması, Boğaz'ı koruyan en kuvvetli kıyı topraklarına (Anadolu Hamidiye) yakınlığı, hemen ilerisindeki Erenköy sırtlarının düşman topçusu için uygun bir yer teşkil edeceği düşüncesi ve ilerleme yollarının görece iyi olduğu tespiti, Liman Paşa'nın gerekçeleriydi.

İkinci önemli nokta ise, Bolayır olarak değerlendirilmişti. Liman Paşa bu bölgeyi muhtemel bir Müttefik harekâtının anahtarı olarak görüyordu. Buraya çıkarma yapacak düşman kuvvetlerinin ve onları destekleyecek donanmanın, 5. Ordu'nun İstanbul'la hem deniz hem de kara bağlantısını keseceği düşünülüyordu.

Karargâhı Gelibolu'da bulunan 5. Ordu'nun iki kolordusundan 3. Kolordu Boğaz'ın Avrupa yakasından, 15. Kolordu ise Asya yakasından sorumlu olacaktı. Buna göre kuvvetlerin dağılımı şu şekilde gerçekleştirildi:

Bolayır ve kuzeyinde 7. Tümen (19., 20. ve 21. Alaylar ve topçu alayı) ve 5. Tümen (ordu ihtiyatı; 13., 14. ve 15. Alaylar ve topçu alayı) ve bağımsız süvari tugayı. Beşige ve kuzeyinde 11. Tümen (33., 126. ve 127. Alaylar ve topçu alayı) ve 3. Tümen (31., 32., 39. ve 64. Alaylar ve topçu alayı) ve Çanakkale Jandarma Alayı birlikleri. Gelibolu Yarımadası'nda 9. Tümen (25., 26. ve 27. Alaylar ve topçu alayı) ve Eceabat yöresinde 19. Tümen (ordu ihtiyatı; 57., 72., ve 77. Alaylar ve topçu alayı) ve Gelibolu ve Bursa Jandarma Taburları. Müstahkem Mevki Komutanlığı ise ayrı bir oluşum olarak Boğaz içindeki sorumluluk alanını muhafaza ediyordu.

Stratejik Noktalarda Türk Birlikleri

Seferberlik ilanı ile birlikte "Karargâh-ı Umumi ve Başkumandanlık Vekâleti" kuruldu. Başkumandan olan V. Mehmet Reşat, sefere çıkmadığı zaman, bu makama Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı olarak Tuğgeneral Enver Paşa atandı. Başkomutan Vekili Yaveri Yüzbaşı Kazım (Orbay)²⁷; Genel Kurmay Birinci Başkanı Tuğgeneral Bronzart von Schlefendorff Paşa, Genel Kurmay Birinci Başkan Yardımcısı Albay Hafız Hakkı Paşa; Genel Kurmay Birinci Başkan Yardımcısı Albay Bahattin Bey²⁸; Harekât Şubesi Müdürü Yarbay von Kress; Harekat Şubesi Müdür Yardımcısı Binbaşı İsmet (İnönü) ve Binbaşı Ali İhsan (Sabis); İstihbarat Şubesi Müdürü Binbaşı

²⁷ İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, TTK Yayınları, Ankara 1993, s. 53.

²⁸ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, s. 53.

Kazım²⁹ (Karabekir) ve Binbaşı Seyfi (Düzgören); İstihbarat Şubesi Müdür Yardımcısı Ömer Lütfi; Demiryolu ve Muvasala Şube Müdürü Binbaşı Patrich; Demiryolu ve Muvasala Şube Müdür Yardımcısı Binbaşı Refik (Aktay); Menzil Umum Müfettişliği Yarbay Nihat; Sıhhiye Umum Müfettişi Albay Dr. Süleyman Numan (Paşa)'dır.³⁰ 5. Ordu Komutanı Mareşal Liman von Sanders Paşa; 5. Ordu Kurmay Başkanı Yarbay Kazım (İnanç); 5. Ordu İdari Başkanı Binbaşı H. Hüsnü (Alptogan); 5. Ordu Harekât Şube Müdür Vekili Yüzbaşı Mümtaz Aktay; 5. Ordu Komutanlığı Kurmay Emir Subayı Teğmen Ekrem Rüştü (Akömer),³¹ Gelibolu Yarımada güney ve kuzey bölge sorumlusu 3. Kolordu Komutanı Tuğgeneral Esat Paşa (Bülkat); 3. Kolordu Kurmay Başkanı Yarbay Fahrettin (Altay); 3. Kolordu Harekât Şube Müdürü Binbaşı Ohrili Kemal; 3. Kolordu Kurmayı Yüzbaşı Burhanettin; 3. Kolordu İstihbarat Şube Müdürü Binbaşı Ziya; 3. Kolordu Harekât Subayı Yüzbaşı Remzi (Yiğitgüden); 3. Kolordu Karargâh Kurmayı Yüzbaşı Nazmi (Kurar); 3. Kolordu Emir Subayı Üsteğmen Baki (Vandemir).³²

Bolayır (Saros) Bölgesi

5. Ordu Komutanı Mareşal Liman von Sanders ile birlikte 5. Tümen Komutanı Albay Hasan Basri, 5. Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Mehmet Arif (Ayıcı), 13. Piyade Alay Komutanı Yarbay Ali Rıza, 14. Piyade Alay Komutanı Yarbay Ali Rifat, 15. Piyade Alay Komutanı Binbaşı İbrahim Şükrü; 7. Tümen Komutanı Albay A. Remzi, 7. Tümen Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Şükrü Naili, 19. Piyade Alay Komutanı Yarbay Sabri, 20. Piyade Alay Komutanı Binbaşı Halit, 21. Piyade Alay Komutanı Yarbay Halil, 7. Topçu Alay Komutanı Yarbay Salih Ulvi.³³

Anadolu Yakası Kumkale Bölgesi

Anadolu yakası Kumkale bölgesinde 15. Kolordu³⁴ Komutanı Alman General Weber Paşa³⁵; 15. Kolordu Kurmay Başkanı Alman Yarbay Tuweney; 15. Kolordu Harekât Şube Müdürü Yüzbaşı Bursalı Nihat; 3. Tümen Komutanı Alman Albay Ni-

29 Binbaşı Kazım (Karabekir), Seddülbahir bölgesinde 14. Tümen Komutanı olarak hizmet verdi.

30 Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, s. 53.

31 Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, s. 64.

32 Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, s. 64.

33 Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, s. 96.

34 Kuruluş döneminde Mürettep Kolordu olarak zayıf kadrolu olarak kurulmuş; 8 Nisan günü verilen bir emirle yeni adını almıştır. *ATASE Arşivi*, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-2, F. 2-25. *ATASE Arşivi*, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-1, F. 1-4.

35 *BOA*, İ, 1333, Ca /36; *ATASE Arşivi*, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-1, F. 1-4.

colai; 3. Tümen Kurmay Başkanı Yüzbaşı Suphi; 31. Piyade Alay Komutanı Yüzbaşı İsmail Hakkı; 39. Piyade Alay Komutanı Yarbay H. Nurettin; 3. Topçu Alay Komutanı Alman Yarbay Binhold; 11. Tümen Komutanı Albay Rafet; 11. Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Ali Fehmi; 33. Piyade Alay Komutanı Yarbay Şevki; 126. Piyade Alay Komutanı Yarbay Mustafa Şevki; 127. Piyade Alay Komutanı Yarbay Hasan Lütü; 11. Topçu Alay Komutanı Binbaşı Emin.

15. Kolordu'nun savunma düzeni, 5. Ordu Komutanlığının ana fikrine uygun olarak kıyıları zayıf birliklerle tutulup, büyük kısımları derinlikte savaşa hazır bulundurmak; bir çıkarmada düşmanın yerleşip güçlenmesine fırsat vermeden karşı hücumlarla denize dökmek esasına dayanmaktaydı. Olumsuz gelişmeler karşısında, Menderes kesiminden itibaren savunmaya geçmeyi öngörüyordu. Bu amaçla Kolordu birlikleri, Kumkale'den Beşiğe'ye kadar uzanan sorumluluk bölgesinde, İntepe-Geyikli ekseninde gruplandırılmıştı. Bu gruplanmada 3. ve 11. Tümenlerin görevleri, ana hatlarıyla şöyle belirlenmişti:

3. Tümen, Fransızların Kumkale ve Boğaz girişine yönelik çıkarmalarına karşı, onu gece düzenlenecek süngü hücumlarıyla Kumkale'den geri atacaktı. 11. Tümen de, bölgesinde baş gösterebilecek Fransız çıkarmalarını, vakit geçirmeden geriye atmakta yükümlüydü. Tümenler, üst düzey savaş hazırlığında bulunacaklar ve bu gibi hallerde 3. Tümen İntepe-Tevfikkiye sırtlarını elde tutmak şartıyla, daha çok çıkarmanın beklendiği 11. Tümen'e yardım için güneye veya güney batıya ilerleyecekti.³⁶ Sonuç olarak 15. Kolordu ile bazı teknik eksikliklerine karşın, Boğaz'ın güney kanadı kendi imkânları ölçüsünde bir amfibi harekâta karşı ağır koşullarda da olsa, kıydan itibaren başarılı bir savunma yapabilecek düzeyde hazırlıklı bir güç haline getirilmişti. Bu ilk rapor üzerine, kendi sorumluluk bölgesinde yerleşmiş bulunan Alman Albay Nicolai emrindeki 3. Tümen, alarma geçirildi. Bunu izleyen raporlardaki kıyı bombardımanları ve çıkarmanın başlamış olduğunu gösteren haberler³⁷ üzerine, verilen bireysel emirlerle de tümen birliklerine gerekli savaş düzenleri aldırıldı. Buna göre, hemen ileriye alınan iki tabur, daha önce kıyı güvenliği için, Yeniköy'de yerleştirilen bir taburla birlikte ikisi Yeniköy ve biri Yenişehir'de olmak üzere üç tabur, Menderes batısında toplandı. Bunu, çıkarma başladıktan sonra, Yeniköy'e iki piyade ve bir topçu taburunun gönderilmesi izledi. Böylece Menderes ile kıyı arasında, beş piyade ve bir topçu taburu toplanmış oldu. Bu kuvvetlerin sevk ve idaresi de, bölgedeki 39. Alaya verildi.³⁸ Karargâhı Kalvert Çiftliği'nde olan 15. Kolordu'nun 24 Nisan günü konuşlanması³⁹: Albay Nicolai komutasındaki 3. Tümen, Kumkale-Beşiğe Bur-

36 ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-2, F. 2-8.

37 ATASE Arşivi, No. 6/8056, Kls. 4775, Dos. H-2, F. 1-1,2.

38 Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi 2 nci Kitap*, s. 54; Belen, 1915, c.II, s.159.

39 Yüzbaşı Celaleddin, *Kumkale Muharebeleri*, Erkan-ı Harbiye Mektebi Yayınları, İstanbul 1921, s. 10.

nu hattın da; Yarbay İsmail Hakkı komutasındaki 31. Alayın 1. Taburu Truva harabelerinde, 2. Taburu İntepe, 2. Taburun 6. Bölüğü⁴⁰ Kumkale ve Yenişehir'de, 3. Taburu Halileli civarında; 32. Alay Hamidiye (Sarıçalı)'de; Yarbay Hüseyin Nurettin Bey komutasındaki 39. Alay'ın 1. ve 2. Taburu Çıplak Köyü'nde, 3. Taburu Yeniköy civarında; iki taburlu 64. Alay Hamidiye'de; 3. Süvari Alayı Hamidiye'de 3. Topçu Alayı 1. Cebel Taburu Çıplak Köyü'nde; 3. Topçu Alayı 1. Sahra Taburu Hamidiye (Sarıçalı)'de; 5. istihkâm Bölüğü Çıplak Köyü'nde; Tümen Karargâhı, Telgraf Takımı, Sıhhiye Bölüğü, Seyyar Hastane Hamidiye'de.

Karargâhı Pınarbaşı'nda olan Albay Rafet komutasındaki 11. Tümen, Menderes Çayı güney ve güneybatısında Pınarbaşı-Ovacık-Geyikli mıntıkasında, zayıf gözetleme birlikleriyle Beşige Burnu ile Eski İstanbul Burnu gözetleme hattındadır.

Güney Seddülbahir Bölgesi

9. Tümen Komutanı Albay Halil Sami; 9. Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Hulusi (Conk); 25. Alay Komutanı Yarbay İrfan; 26. Alay Komutanı Yarbay Hafız Kadri; 26. Alay Komutanı 3. Tabur Komutanı Binbaşı Mahmut Sabri; Topçu Alay Komutanı Yarbay Mehmet Ali; 7. Tümen 20. Alay Komutanı Binbaşı Halit; Bursa Jandarma Tabur Komutanı Binbaşı Tahsin.⁴¹

Kuzeyde Anafartalar kesimi dışında, bütün Yarımada güneyinin gözetleme güvenlik ve savunma görevi, 9. Tümen'e verilmişti.⁴² Böylece Tümenin sorumluluk bölgesi, Arıburnu kuzeyinde Azmakdere'den başlıyor ve Morto koyunun doğusunda Eskihisarlık sırtlarına kadar 35 km uzunluğunda geniş bir bölgeyi kapsıyordu.

Amfibi harekâta çok elverişli ve Boğaz topçusunu arkadan vuran Kilitbahir platosu gibi çok yönlü hedeflere sahip bulunan böylesine önemli bir bölgenin bir Tümenlik kuvvetle savunulması oldukça güçlü. Sanders'in ortaya koyduğu savunma sistemine (kıyıların zayıf gözetleme birlikleriyle örtülmesi, büyük kısımların derinlikte donanma ateşlerinden uzak yerlerde toplu ihtiyat grupları halinde bulundurulması) göre, bölgenin çıkarmaya elverişli birçok plajlara yapılabilecek baskın tarzındaki çıkarmalara karşı açık olması tek bir Tümenin yeterli sayılması çok mümkün görünmüyordu.⁴³ 9. Tümen, Kilitbahir platosunun iki yanında, Kabatepe-Arıburnu bölgesi ve Seddülbahir bölgesi olmak üzere, birbirinden ayrı iki grup halinde düzenlenmişti.

40 Kumkale sahillerini koruyan 2. Tabur'un 6. Bölüğü, diğer çıkarma sahillerinden farklı olarak iki adet ağır makineli tüfeğe sahipti.

41 Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, s. 64

42 ATASE Arşivi, A. 7/9592, Dos. H-1-3.

43 Genelkurmay, *Çanakale Cephesi 2 nci Kitap*, s. 219.

Buna göre 27. Alay⁴⁴, platonun kuzeyinde, büyük kısmıyla Eceabat çevresinde toplu bulunurken, bir kısmıyla da, Azmakdere-Çamtepe arasında tertiplenmişti. Tümenin diğer iki Alayı, güneye alınmış olup, bunlardan 26. Alay, Çamtepe'den Kerevizdere'ye kadar uzanan Seddülbahir bölgesindeki kıyılar şeridinde yerleştirilmişti. 25. Alay ise, derinlikte vurucu ihtiyat olarak Sarafım Çiftliğinde, 9. Tümen karargâhı da, Eceabat İskelesi yöresinde bulunuyordu.⁴⁵

Başlangıçta Seddülbahir bölgesi, 25. Alay sorumluluğunda olup, bu durum 22 Nisan'a kadar korunmuştu. Böylece bu Alay, bir aydan beri bölgenin savunmasını, Li-man von Sanders'in yukarıda açıklanan savunma sistemine göre üstlenerek yerleşmiş ve araziyi her geçen gün daha iyi tanımış olarak hazırlıklarını sürdürüyordu.

İngiliz ve Fransızların çıkarma etkinliklerini gittikçe artırdığı ve amfibi bir harekâta her gün biraz daha yaklaşıldığı hakkında istihbarat bilgileri alındığı bir sırada, 9. Tümen Komutanı, 22 Nisan'dan itibaren cephedeki 25. Alay'ın, 26. Alay'la değiştirilmesine karar verdi.⁴⁶ Aslında bu sakıncalı bir durumdu. Çünkü değiştirmeyi haklı ve zorunlu kılan nedenler (ilerideki birliği dinlendirmek, savaşta ağır kayıp vermiş bir birliği geriye alarak ona yeniden çeki düzen vermek vb. gibi) henüz ortada yoktu. Çünkü savaş başlamamıştı.

9. Tümen Komutanı Albay Halil Sami'nin, Seddülbahir gibi en kritik bir çıkarma bölgesinde yerleşen, araziyi iyi tanıyan 25. Alayı haftalardan beri alıştığı mevzilerden geriye alıp yerine, yeni birliği sürerek ayağının tozuyla savaşa girmek zorunda bırakılması, geçerli bir hareket değildi. 9. Tümenin bu kararında etken olan faktörün, 26. Alay Komutanı Yarbay Hafız Kadri'ye yeteneği açısından daha çok güven duymasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Sonunda 26. Alay, 9. Tümen Komutanı'nın yukarıdaki değiştirme kararı doğrultusunda aldığı emir üzerine, Sarafım Çiftliği'nden 22 Nisan sabahı hareketle Seddülbahir bölgesine geldi. Böylece 25. Alay bölgesini teslim alan 26. Alay savunma düzenlerini alarak mevzilere yerleşti. 26. Alay'ın 22 Nisan sabahı verdiği hareket emri şöyledir:

1. Alayımız, kıyıda ki 25. Alayı bu akşam değiştirecektir.

2. 1. Tabur, Kumtepe bölgesindeki 25. Alay'ın 2. Taburunu, 2. ve 3. Taburlarımız, Seddülbahir bölgesindeki diğer iki Taburu değiştirecektir.

3. Kumtepe bölgesi, 150 milimetrelük dört top mevziinin solundan Sarıtepe (hariç) arasındadır.

4. ve 3. Tabur Tekkeburnu'ndan Seddülbahir yel değirmenlerine kadar olan bölgenin örtülmesine ve savunulmasına görevlidir. Ertuğrul ve Harap kale dayanak

44 27. Alay 12. Bölük Komutanı Vekili Teğmen Ahmet Mucib Kemalyeri, "Biz o sıralarda yarımada'nın güney kısmını müdafaaya memur edilmiş olan 9. Tümen'e bağlı 27. Alay'da bulunuyorduk. Alayımızın vazifesi Kabatepe-Arıburnu kıyılarını gözetlemek ve muhabereye son derece hazır bir durumda beklemekten ibaretti" Ahmet Mucib Kemalyeri, *Çanakkale Ruhu Nasıl Doğdu ve Azerbaycan Savaşı 1917-1918*, Baha Matbaası, İstanbul 1972, s. 18.

45 Ahmet Mucib Kemalyeri, *Çanakkale Ruhu Nasıl Doğdu ve Azerbaycan Savaşı*, s. 18.

46 ATASE Arşivi, No. 4/8903, Kls. 4836, Dos. H-11, F. 1-18.

noktasıyla Aytepe'nin batı yüzündeki siperler sonuna kadar dirençle savunulacak, bu noktalar Tabur için bir mezar olacak veya şerefli bir başarıyla elde kalacaktır. Aynı zamanda bu Tabur Morto Limanı'nı batısındaki çeşmenin gerisinde birbiri üzerinde sıralanan siperlerde bir takımılık bir kuvvet bulunduracaktır.

5. 2. Tabur, 25. Alay'ın İhtiyat Taburunun bulunduğu yerlerde ihtiyata girecektir; bir takımı Saritepe, iki takımı Zığındere ve bir takımı Morto Limanı'nın doğusunda olmak üzere bir bölüklük bir kuvvet ayıracak ve takımlar belirlenen yerlere gönderilecektir.

Saritepe ve Zığındere ağzı arasından iki mangalık bir kuvvet Triyandafil Çiftliği civarında tutulmak suretiyle bu aralığı kontrol edecek ve kıyıları gözetleyecektir.

6. ...1. Tabur Kumtepe bölgesine gidecek, diğer iki Tabur Çamlık içinde mola verecektir. Taburlar akşam karanlığı basınca hareket edecektir.

....

9. İstihkâm bölüğü Kumtepe'de çalışan Takımı hariç olmak üzere tahkimat bitinceye kadar emrim altında bulunacaktır. Seddülbahir bölgesindeki eski Seddülbahir kalesi duvarlarıyla Harapıkale Tepesi arkasında yapılmış olan tel örgü önüne ve tamamen kıyıda bir tel örgü daha yapılacaktır. Bu tel örgü yan ateşleriyle korunacaktır. Şimdilik Ertuğrul Tabyasını doğusundaki siperler bu amacı sağlamaktaysa da Seddülbahir Kalesi'nin duvarı önüne bir takımılık siper daha kazılacaktır.... Hacı İlyas Feneri Koyundaki çıkarmaya elverişli kısımlarda da, tamamen kıyıda olmak üzere tel örgü yapılacaktır. Tekke Koyundaki kıyı üzerinde yapılmakta olan tel örgü çabucak bitirilecektir. Kumtepe'de hemen kıyıda tel örgünün de iki gün içinde tamamlanması gereklidir.

10. Tel örgülerin düşman gözetlemesine karşı funda ve çalılarla örtülmesi ve düşmanın tel örgüler altından geçmemesi için alt kısımların tamamen yerle bir olması ve tellerin gevşek bırakılmamasına kıyıda Tabur komutanının dikkatini çekerim.

11. ...Tel örgü engelleri muhakkak etkili ateşimiz altında bulunmalıdır.

12. ...Düşman karşısından bulunulduğundan, tahkimata gönderilecek erler silahlarını yanlarına almalıdır.

13. ...Tabur 23 Nisan akşamına kadar almış olduğu düzeni bir krokiyle Tümene ve ayrıca bana bildirecektir.

3. Tabur 23 Nisan öğleye kadar kendi düzenini belirten bir krokiyi Alaya göndermiş olacaktır.

14. ...Zığındere, Seddülbahir ve Morto limanındaki birlikler de birbiriyle bağlantı kuracaktır. Morto Limanındaki Takım, Domuzdere'deki Jandarmanın Taburuyla devriyeler çıkararak irtibatını sağlamış olacaktır.

15. ...Çadırlar maskelenecek ve düşman hava keşiflerine meydan verilmeyecektir.⁴⁷

Seddülbahir bölgesinin savunmasında 3. Tabur'un savunma düzeni o günün şartlarına göre oldukça derli toplu ve kurallara uygundu. Ancak, altı kilometreyi aşkın kıyı şeridinin savunma sorumluluğunu yüklenen bir tabur için, cephe oldukça geniş tutulmuştu.

Bununla beraber Tabur Komutanı, bulunduğu araziye çok iyi değerlendirmiş ve tertiplerini, 10. Bölüğü ile Ertuğrul sırtlarında, 12. Bölük bir takımı ile Teke koyunda, diğer bir takımını Aytepe'ye küçük karakol vazifesi ile görevlendirdiği gibi, kalan diğer iki takımı istinat⁴⁸ olarak Tekkeburnu'nun hemen kuzeydoğusunda gizlenmiş şekilde bulundurdu. İki bölüklük tabur ihtiyatıyla da, ileri hat bölüklerinin hemen yakın derinliklerinde yerleştirerek, savunmaya derinlik kazandırmıştır.⁴⁹

3. Taburun kuruluşunda ağır piyade silahı yoktu. Esasen 25. Alay'ın ağır makineli tüfek bölüğü değiştirme sırasında geri alındığı için, 26. Alay'ın ağır makineli tüfek bölüğü de kurulmamıştı. Her nedense bölgenin ağır silah ihtiyacı en kritik dönemde ihmal edilmişti.⁵⁰ Böylece Ertuğrul Koyu, kuvvetli tutulmak suretiyle, yarımadaının burun kesimi tıkanmıştı.⁵¹

3. Tabur Komutanı Binbaşı Mahmut Sabri, yoğunlaşan düşman faaliyetlerinden büyük olasılıkla çıkartmanın 25 Nisan Pazar günü olabileceği kanısına varmıştı. Bu yüzden her ihtimale karşı emri altındaki birliklere 24 Nisan akşamı son uyarı niteliğinde bir emir daha yayınladı.⁵²

24 Nisan itibarıyla 25. Alay Sarafım Çiftliği'nde ihtiyatta, 26. Alay Kirte ve Seddülbahir mıntıkasında⁵³, bu Alayın 2. Taburu 3 Bölüğü ile Kirte köyünün bir kilometre güneyinde Kanlıdere'nin kaynak tarafında ihtiyatta, bir Bölüğü iki adet Nordenfield ile Zığındere yukarılarında, bu taburdan bir takım, Eskihisarlık kuzeyindeki sırtadır. 3. Tabur Seddülbahir'in 1200 metre kuzeyinde Kuyular civarında, 9. ve 11. Bölük ihtiyatta, 12. Bölük Teke Limanı mıntıkasında 10. Bölük birer takımıyla Seddülbahir'in doğusunda Harapka ve Gözcübaba Tepelerinde, Gözcübaba civarında 27 milimetrelik bir ahrie bataryası bulunmaktaydı. Kerevizdere hattı batısındaki sırtta 10.5'lik obüs bataryası, Domuzdere doğusundaki sırtlarda yönü Boğaza dönük 15'lik obüs

47 ATASE Arşivi, No. 7/9746, Kls. 5337, Dos. H-5, F. 1-23.

48 Avcı zinciri gerisinde onlara destek olmak için tolu halde bulundurulmuş asker.

49 Binbaşı Mahmut, *Seddülbahir'in İlk Şanlı Müdafası*, Yeni Anadolu Basımevi, Konya 1933, s. 3.

50 Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi 2 nci Kitap*, s. 226.

51 Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi 2 nci Kitap*, s. 225-227.

52 ATASE Arşivi, No. 7/9746, Kls. 5337, Dos. H-1, F. 1-1; Binbaşı Mahmut, s. 8-15.

53 Yarbay İzzeddin, *Arıburnu Muharebatı*, s. 3.

taburu, bunun refakatinde Bursa Jandarma Taburu, bunlar Kale⁵⁴ emrinde. 9. Topçu Alayından bir sahra bataryası, 83 rakımlı tepeye, Boğaz'a karşı mevzide. 9. Tümen İstihkâm Bölüğü 26. Alay 3. Tabur nezdinde Seddülbahir'de.⁵⁵

Kuzey Arıburnu Bölgesi⁵⁶

Arıburnu bölgesinde 19. İhtiyat Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal (Atatürk); 19. Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı İzzettin (Çalışlar); 57. Alay Komutanı Binbaşı Hüseyin Avni (Arıburnu); 57. Alay 1. Tabur Komutanı Yüzbaşı A. Zeki (Soydemir); 57. Alay 2. Tabur Komutanı Yüzbaşı Ata; 57. Alay 3. Tabur Komutanı Yüzbaşı Hayri; 72. Alay Komutanı Binbaşı Mehmet Münir; 77. Alay Komutanı Yarbay Saip; 9. Tümen 27. Alay Komutanı Yarbay Şefik (Aker); 27. Alay 1. Tabur Komutanı Yüzbaşı Malatyalı İbrahim, 27. Alay 2. Tabur Komutanı Binbaşı İsmet; 27. Alay 3. Tabur Komutanı Yüzbaşı Halis (Ataksor); 39. Topçu Alay Komutanı Binbaşı Halil Kemal.⁵⁷ 19. Tümen, Bigalı Köyü civarında, 19. Tümenin 57. Alayı Bigalı deresinde, 77. Alay Maltepe'de, 57. Alay Maydos Yalova yolu doğusunda bulunmaktadır. Liman Paşa'nın, çıkarmalar yönünden Yarımada'nın bir bütün olarak güney bölgesini, Anadolu yakasına kıyasla ikinci derecede değerlendirmesi sebebiyle, Arıburnu kuzeyinde Azmakdere'den Seddülbahir'e kadar 35 km uzunluğundaki geniş ve önemli kıyıların savunması, sadece 9. Tümen'e bırakılmıştı.⁵⁸

9. Tümen sorumluluk bölgesinin kuzey kesimi için Yarbay Şefik Aker komutasındaki 27. Piyade Alayı görevlendirilmiştir. Bu alay, üç tabur ve ağır makineli tüfek bölüğünden oluşmaktadır.⁵⁹

1. Tabur Komutanı Binbaşı Malatyalı İbrahim; 1. Taburun Bölük Komutanları: Yüzbaşı İsmail Hakkı, Teğmen İzzet, Yüzbaşı Cemil, Yüzbaşı Sadık Efendiler; Takım Komutanları: Asteğmen Talat, Yarsubay Hayreddin, Asteğmen Ata Mazlum, Asteğmen Mehdi, Yarsubay Selahaddin, Asteğmen Süleyman, Asteğmen Subhi, Yarsubay İbrahim Ratıp, Hafız İsmail Hakkı Efendiler.

2. Tabur Komutanı Binbaşı İsmet; 2. Taburun Bölük Komutanları: Teğmen Mahmud, Yüzbaşı Refik, Yüzbaşı Asım, Yüzbaşı Faik Efendiler. Takım Komutanları: Asteğmen Mustafa, Yarsubay Mithat, Asteğmen İsmail Hakkı, Asteğmen İbrahim Hayreddin, Asteğmen Muharrem, Başçavuş Süleyman Efendiler.⁶⁰

54 Müstahkem Mevki Komutanlığı.

55 Binbaşı Nihad, *Seddülbahir Muharebatı*, s. 24.

56 *ATASE Arşivi*, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-10, F. 1-71.

57 Görgülü, *On yıllık Harbin Kadrosu*, s. 83.

58 Fahri Belen, *Birinci Dünya Harbinde Türk Savaşı, 1915 Yılı Hareketleri*, c. II, Ankara 1964, s. 155.

59 Şefik Aker, *Çanakkale – Arıburnu Savaşları ve 27. Alay*, Askeri Basımevi, İstanbul 1935, s. 34.

60 Aker, *Çanakkale – Arıburnu Savaşları ve 27. Alay*, s. 34.

3. Tabur Komutanı Yüzbaşı Halis Ataksor; 3. Taburun Bölük Komutanları: Teğmen İdris, Teğmen Mustafa, Yüzbaşı Ziya ve Yüzbaşı Galip Efendiler. Takım Komutanları: Asteğmen Lütfi, Asteğmen Mithat, Asteğmen Cemal, Takımbaşı Hasan, Yarsubay Ziya, Teğmen Celal, Yarsubay Mucib, Yarsubay Halil, Zabıt Namzedi Medeni, Zabıt Namzedi Abdurrahman Efendiler.⁶¹

Makineli Tüfek Komutanı Önyüzbaşı Hamdi, Alay Yaveri Asteğmen Cevdet, Alay Başhekimi B. Rakım Beylerdir.⁶² Asker mevcudu aşağı yukarı 2000 kişidir.⁶³

Görevi devralan 27. Alay, bir taburuyla Tümen sorumluluk bölgesinin kuzey kesiminde, alayın 2. Taburu Azmakdere-Çamtepe arasında 12 km'lik bir kıyı şeridinde serpiştirilirken, büyük kısmı Eceabat batısında zeytinlikle örtülü alanda toplu tutulmuştu.⁶⁴

2. Tabur Komutanı Binbaşı İsmet, bölgenin ortasındaki çıkarmaya çok elverişli Kabatepe kıyı kesiminin önemini dikkate alarak taktik açıdan burada kuvvetli olabilmek için, ihtiyat bölüğünü bu tepenin 1500 metre doğusuna almış olmakla savunma düzenini, iyi ve doğru bir değerlendirmeye dayandırmıştı.⁶⁵ 2. Tabur, 22 Nisan günü sahil kıyılarına yanaştırılmış ve aynı Alayın 3. Taburundan bölgeyi teslim almıştı. 2. Tabur, kıyı gözetleme ve güvenliği için üç piyade bölüğünü kıyılar üzerine düzenlemiş ve bir bölüğünü de ihtiyat/yedek olarak Kabatepe'nin 1500 metre doğusuna almıştı.⁶⁶ İhtiyat Taburu bölgesinde üç batarya mevzilenmiş bulunuyordu. Emirlerine verilmiş 75 milimetrelik 7. dağ bataryası Kanlısirt üzerinde ve Kabatepe kıyılarını kuzeyden yan ateşine alacak şekilde konuşlandırılmıştı. Diğer iki mantelli ve iki nordanfile batarya, Kabatepe'nin hemen doğu eteklerindedi. Bu bataryanın ateş istikameti özellikle Kabatepe kuzeyindeki plaj önleri ile Arıburnu kıyı suları idi. Bunlardan başka dört kısa namlulu adı ateşli 150 milimetrelik obüs bataryası da Palamutluk sırtları doğusunda konuşlandırılmış, özellikle Kabatepe-Çamtepe arasını hedefleyecek şekilde ateşe hazırlanmıştı. Buna rağmen 2. Tabur emrinde ağır makineli tüfek yoktu.⁶⁷

27. Alay 2. Taburu çok fazla yayıldığı için sadece yalın kat bir güvenlik perdesi kurabilmiştir. Bölükler takım takım ve bazı yerlerde mangalara kadar dağıtılmış konumdadır. Alay Komutanı Yarıbay Şefik Aker, 2. Taburun Arıburnu çevresindeki kuzey kanadı, 8. Bölüğün sorumluluğuna verilmişti. Bu Bölüğün yerleşim düzeni ana hatlarıyla şöyle idi⁶⁸:

61 Aker, *Çanakkale – Arıburnu Savaşları ve 27. Alay*, s. 34.

62 Aker, *Çanakkale – Arıburnu Savaşları ve 27. Alay*, s. 35.

63 Aker, *Çanakkale – Arıburnu Savaşları ve 27. Alay*, s. 35.

64 Aker, *Çanakkale – Arıburnu Savaşları ve 27. Alay*, s. 35.

65 Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi 2 nci Kitap*, s. 91.

66 Aker, *Çanakkale – Arıburnu Savaşları ve 27. Alay*, s. 36.

67 Aker, *Çanakkale – Arıburnu Savaşları ve 27. Alay*, s. 36.

68 Aker, *Çanakkale – Arıburnu Savaşları ve 27. Alay*, s. 20-21.

1. Takım kuzeyde, Azmakdere ile Arıburnu arasında yer almıştı. Mangalardan birisi Azmakdere ağzına ve diğeri Büyük Arıburnu'na gözetleme postası olarak, takımın geri kalanı ile Balıkçı damları yakınlarında yerleşmişti. 1. Takımın konuşlandığı nokta, Conkbayırı ve Kocaçimen tepelerine yükselen kilit arazi kuşağına da en kısa yolun geçtiği alandı. Kanatlara birer mangalık gözetleme postaları yerleştirerek, Takımını merkezde ve Arıburnu kuzey kumsalında yan ateşiyle yayabilecek bir durumda yerleştirip düzenlemesi uygun bir karardı.⁶⁹

2. Takım ise, Büyük ve Küçük Arıburnu'ndan Çakaldere'ye kadar uzayan dar bir kıyı şeridinde görevlendirilmişti. Bu Takım, bir mangasıyla Büyük Arıburnu'nun hemen güney parçasını ve diğer mangasıyla Küçük Arıburnu'nu gözetleme ve güvenliğe almış, geri kalan kısmıyla Haintepe'ye yerleşmişti.⁷⁰

3. Takım, ihtiyat olarak geri alınmıştı. Merkeztepe'nin kuzeyinde ve Arıburnu'nun iki km doğusunda boyun noktasında idi. 8. Bölük Komutanı da bu Takımın yanında bulunuyordu.⁷¹

8. Bölüğün güneyinde Kabatepe kısmını örten 7. Bölükle sabit gözetleme postalarıyla bağlantı kurulmuştu. Kuzeyden güneye doğru 7. ve 6. Bölükler de, merkezi Kabatepe ve Çamtepe olmak üzere, geniş kıyı şeridine aynı benzerlikte yayılıp yerleşmişti. Kabatepe'den bir buçuk kilometre doğuda tutulan 5. Bölüğü Arıburnu'na bir saat uzakta idi. Tabur karargâhı da burada idi. Taburun kendi Alayı ve 9. Tümen santrali ile telefon irtibatı vardı.⁷²

Yüzbaşı Faik Efendi komutasındaki 4. Bölük, kuzeyde Açmakdere ağzından Kanlısırt'ın batısındaki Çakaldere'ye kadar dört kilometre uzunlukta olan Arıburnu ve bir kısım Anafartalar sahilinden sorumlu idi. Bu bölüğün 1. Takımı, Yedek Asteğmen İbradali İbrahim Hayreddin Efendi komutasında balıkçı damları yanındaki siperlere konulmuştur. 2. Takım, Asteğmen Muharrem Efendi komutasında Kuzey Arıburnu'na bitişik olan Haintepe'deki siperdedir. 3. Takım, Gelibolulu başçavuş Süleyman Efendi komutasında boyun noktasında ihtiyatta idi.⁷³

27. Alay Komutanı, muhtelif çıkarma ihtimallerine göre, kıyıları üzerinde pek çok tatbikatlar yaptırmıştı. Son tatbikat 24 Nisan'a rastlamış ve o gece geç vakitte Ordugâh'a dönmüştü.⁷⁴

26. Alay, bir tabur ve bir bölüğüyle, Kumtepe-Zığındere kıyı kesimini gözetlemekteyken, takviyeli 3. Taburu da, Tekkeburnu-Morto limanı arasındaki Seddülbahir

69 Aker, *Çanakkale – Arıburnu Savaşları ve 27. Alay*, s. 20-21.

70 Aker, *Çanakkale – Arıburnu Savaşları ve 27. Alay*, s. 20-21.

71 Aker, *Çanakkale – Arıburnu Savaşları ve 27. Alay*, s. 20-21.

72 Aker, *Çanakkale – Arıburnu Savaşları ve 27. Alay*, s. 20-21.

73 Aker, *Çanakkale – Arıburnu Savaşları ve 27. Alay*, s. 24.

74 Aker, *Çanakkale – Arıburnu Savaşları ve 27. Alay*, s. 24.

mevzilerinde yerleşmiş, 2. Taburu ise, Kanlıdere'de ihtiyata almıştı. Bir topçu taburuyla takviyeli 25. Alay, Kabatepe ve Seddülbahir bölgelerine beklenen çıkarmalara karşı kullanılmak üzere, Sarafım çiftliği yöresinde toplu bulunuyordu.⁷⁵

Müttefiklerin Faaliyetleri

Birleşik Filo ve Hava Saldırıları

Birleşik Filo kuvvetleri, 18 Mart 1915 hezimetinden sonra ara ara da olsa merkez tabyaları, İntepe, Tenger, Kumkale, Seddülbahir'i bombardıman ettikleri gibi, mayın arama-tarama gemileriyle mayınları sökmeye, ışıldakları tahribe çalışmışlar, her defasında Türk topçusunun ateşe başlaması üzerine çekilmek zorunda kalmışlardır. Uçaklarıyla da hem keşif faaliyeti yapmaya devam etmişler, hem de aynı noktalara bomba atmışlardır.⁷⁶ 20 Mart Cumartesi günü saat 22.00'de 7-8 dakika kadar top sesi işitildi.⁷⁷

24 ve 25 Mart günleri sakin geçtikten sonra, 26 Mart'ta bir muhrip İntepe'yi ve diğerleri Tekkeburnu'nu ve Teke Koyu'ndaki piyade siperlerini aralıklarla topa tuttu. Saat 23.00'te Boğaz'a giren dört mayın arama-tarama gemisi, Domuzdere ve Erenköy'den açılan ateşle uzaklaştırıldı.⁷⁸ 1 Nisan tarihinde, 30-31 Mart 1915 günlerinde müttefik donanmasının Saros Körfezi'ni bombaladığı bilgisi ulaşıyordu.⁷⁹ "2 Nisan, Saros yönünden top sesleri işitiliyor. Öğleden sonra Boğaz girişinde gözüken düşman gemisi Halileli ve İntepe'deki obüslere ateş açmış; ateşe karşılık verilmiştir."⁸⁰ 3 Nisan'da İntepe ve Hisarlık bataryalarına ateş açan düşman zırhlıları, aralıklı olarak saat 17.00'e kadar her iki mevzie 100'ü aşkın mermi atmıştır.⁸¹ 4 Nisan 1915'te, Müttefik donanmasına ait bir mayın arama-tarama gemisinin batırıldığı; Osmanlı bataryalarına ateş açan Müttefik savaş gemilerinden ikisinin büyük hasara uğratıldığı⁸² bilgisi ulaşmıştır. "Bugün Seddülbahir'den Halileli ve İntepe'deki 12'lik obüslere ve EskiHisarlık'taki 10/5'lere ateş açtı....Düşman iki zırhlı himayesinde yedi-sekiz adet gemisini Boğaz'dan içeri sokmak istemişse de, bataryalar tarafından defedilmiştir."⁸³

75 Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi 2 nci Kitap*, s. 94.

76 ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3864, Dos. H-12, F.1-12.

77 Nazmi Bey, *Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü*, s. 48.

78 Genelkurmay, *Türk Harbi Deniz Harekâtı*, s. 191.

79 BOA, DH. EUM. KLU, 8/34.

80 Nazmi Bey, *Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü*, s. 53.

81 BOA, DH. EUM. KLU, 8/34

82 BOA, DH. EUM.VRK, 14/85.

83 Nazmi Bey, *Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü*, s. 53; Tunççapa, "18 Mart'tan bugüne kadar düşman gemileri hiçbir harekette bulunmayıp, yalnız gece nöbetçisi olmak üzere girişte iki torpido bulunduruyorlardı...4 Nisan gününde araştırma gemisinden birisi batırıldı." Tunççapa, *Çanakkale Harbi Hatıralarım*, s. 22.

8 Nisan 1915'te, müttefik donanmasına ait mayın arama tarama gemilerinden birinin Kumkale açıklarında batırıldığı; Çanakkale'deki bataryalara Müttefik donanmasınınca açılan ateşe karşılık verilmesi sonucunda bir torpido ve zırhlının isabet aldığı⁸⁴ bildirilmiştir. Müttefik donanmasının Saros Körfezi, İntepe ve Yeniköy'ü 7 Nisan'da bombaladığı; Yeniköy bombardımanında bir şehit, köylülerden bir kadının telef, iki erkek ve bir kız çocuğunun yaralı olduğu; Osmanlı topçusunun karşılık vermesi sonucunda IV. Henry Zırhlısı'nın isabet aldığı; Limni'de bulunan Müttefik kara ordusunun saldırı hazırlıklarını tamamlamak üzere Mısır'a gönderildiği bilgisi ulaşımıştır.⁸⁵

10 Nisan 1915 tarihinde, düşman endirekt suretiyle Tenger ve Kerevizdere'yi bombardıman etti.⁸⁶

13 Nisan 1915'te, Müttefik kuvvetlerine ait birer zırhlı, torpido ve uçak gemisinin Saros Körfezine geldiği; yakın bir zamanda Müttefik birliklerinin kara ve denizden Çanakkale'ye saldıracakları gerekli askeri birimlere aktarılmıştır.⁸⁷

"16 Nisan, bu gün düşman uçağı limana kadar gelip gözetlemede bulunmuştur. Rumeli Mecidiye istihkâmı ile Namazgâh ortasına bir bomba atmış ve yoldan geçen bir yolcu şehit olmuştur. 18 Nisan, düşman uçakları iki defa hangar üzerine altı bomba atmış fakat etkisiz kalmıştır."⁸⁸

20 Nisan günü, askeri amaçla kullanılmayan Bolayır'daki Şehzade Süleyman Türbesi ile bombalanmıştır. Bu mekân askeri alan olmadığı için Genelkurmayca İngiltere, savaş yasaklarından birini çiğnemesi sebebiyle şiddetle protesto edilmiştir.⁸⁹

20 Nisan'da İntepe kısa bir müddet bombalandı. 21 Nisan'da bir savaş gemisi, Alçıtepe dolaylarını ve Ertuğrul gerilerini dövdü. 22 Nisan saat 14.00'te, Kumkale'ye, 21.30'da da Kumkale ve Seddülbahir'e birkaç mermi atıldı. "Aynı gün düşman uçakları tarafından Maydos'a (Eceabat) atılan bombalar 50 kişiyi öldürmüştür."⁹⁰

Birleşik filoya bağlı uçaklar, hava saldırılarını artırdılar. 23 Nisan 1915 günü öğle üzeri üç İngiliz uçağının, Eceabat'a sekizden fazla bomba atması sebebiyle halktan 15 yaralı, 5 ölü; askerden 11 yaralı 5 şehit verildi. Asker kayıplardan çoğu 19. Tümenin 72. Piyade Alayındandı.⁹¹ Bu gelişmeden sonra alay Bigalı Köyü dolaylarındaki karargâha alındı.⁹²

84 BOA, HR. SYS, 2109/13.

85 BOA, VRK, 14/87; Tunççapa, *Çanakkale Harbi Hatıralarım*, s. 23.

86 Tunççapa, *Çanakkale Harbi Hatıralarım*, s. 23.

87 BOA, VRK, 14/ 92.

88 Nazmi Bey, *Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü*, s. 57.

89 BOA, HR. SYS, 2098/10.

90 Nazmi Bey, *Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü*, s. 57.

91 ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-10, F. 1-68.

92 Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi 1 nci Kitap*, s. 253.

23 Nisan'da yapılan bir keşif uçuşundan, Bozcaada ve Mondros'ta çok sayıda savaş gemisi, kruvazör ve uçak ana gemisi ile 50'ye yakın taşıt gemisinin bulunduğu öğrenildi.

24 Nisan'da, girişte iki muharebe gemisi ile dört muhrip, Bozcaada önünde de dokuz savaş gemisi, iki kruvazör, altı muhrip, iki denizaltı, dört mayın arama-tarama gemisi ve 11 taşıt gemisi bulunmaktaydı.⁹³ "Düşman öğleden sonra Saros yönünden oradaki sırtlara top ateşi açmış, Maydos önünde bulunan Barbaros Zırhlısından karşılık olarak 10 kadar mermi atılmıştır.⁹⁴ Düşman bugün öğleye kadar İntepe ve Hali-veli sırtlarına mermi yağdırdı.⁹⁵

Denizaltılarla Boğazı Zorlama Teşebbüsleri

Boğaz önünde yaşanan önemli bir gelişme de, İngilizlerin E-15 denizaltısının Türklerin eline geçtikten sonra İngilizler tarafından batırılmasıdır.⁹⁶

E-15 denizaltısı 17 Nisan günü saat 05.30 sularında Akyarlar'ın 2000 metre kadar kuzeyinde görülmüştür. Bunun üzerine Dardanos/Hasan Mevsuf Bataryasından yapılan bir atışla, denizaltının bu sırada su yüzeyindeki kulesinde büyük bir yarık açılmış, kaptan da ölmüştür. Komutayı kaptan yardımcısı ele aldığı sırada isabet eden ikinci bir mermi, amonyak deposunu patlatmış ve mürettebattan altı personel ölmüştür.⁹⁷ 25 görevli de yaralı olarak kurtarılmıştır. Kurtarılan personel arasında gönüllü yedek üsteğmen rütbesiyle Çanakkale'nin yakın tarihe kadar İngiliz Viskonsolosluğu görevini yürüten Palmer de vardır.⁹⁸

Akıntı nedeniyle idare edilemeyen denizaltı, Dardanos Bataryalarının sahilinde karaya oturunca terkedildi. Gece (olonca) düşman gemileri kurtarmak için uğraştılar. 18 Nisan günü uçaklar ve denizaltılar etrafından ayrılmıyordu. Herhalde düşman bunun tahribini istediği için 13.45'te iki torpido ve bir zırhlı, tam 25 mermi attı ise de

93 Genelkurmay, *Türk Harbi Deniz Harekâtı*, s. 193.

94 Nazmi Bey, *Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü*, s. 59.

95 Tunççapa, *Çanakkale Harbi Hatıralarım*, s. 24.

96 *ATASE Arşivi*, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-14, F. 1-13, 14, 16, 17, 18; Corbet, a.g.e., c. II., s. 493,497; Bahriye Efrad-ı Cedide Mektebinde Topçuluk Deri Muallim Muavini iken Baykuş Bataryası'na tayin edilen M. Şakir Tunççapa, "Saat 05.30'da Küçük Kepez Koyunda bir denizaltı görüldüğünü bir nöbetçi haber verdi...Hemen ateş açtık ve telefonla her tarafa haber verdik. Denizaltı suyun yüzüne ancak kulesini çıkarabilmişti. Mesudiye Bataryasından Mülazım Cemil emrinde bir filika gönderildi." Tunççapa, *Çanakkale Harbi Hatıralarım*, s. 22.

97 Şemsettin Bargut, *Birinci ve İkinci Dünya Harplerinde Akdeniz*, Deniz Matbaası, İstanbul 1946, s. 40.

98 *Tanın*, 18 Nisan 1915; Resmi Tebliğ'de "Bugün öğleden evvel, E-15 işaretli bir İngiliz denizaltısı Çanakkale boğazına Karanlık Liman şarkında batırılmıştır. Otuz bir kişilik mürettebatta üç zabıt ile yirmi bir nefer kurtarılarak esir edildi. Bunların arasında Çanakkale İngiliz Viskonsolosu da zuhur etmiştir"; BOA, HR. MA, 1125/2; Nazmi Bey, *Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü*, s. 57.

isabet ettiremediler. 23.45'te bir kaç torpido, bataryaların ateşlerine rağmen E-15'e iki torpil attı ve biri isabet etti. Torpidoların ikisi battı ise de E-15'i de batırmayı başardı. 00.37'de ateş kesildi.⁹⁹

Öğleden sonra Maltepe ve Sana Römorkörleri, kurtarma işine başlamak üzere Çanakkale'den geldi. İngiliz gözcü uçakları denizaltının karaya oturduğunu rapor edince, Müttefik Komutanı E-15'in imha edilmesini emretti. Düşman uçakları denizaltıyı tahrip etmek üzere bombalar atmışlar ise de isabet ettirememişlerdir. Liman Reisi Hamit Bey'in kontrolünde denizaltının yüzdürülmesine çalışılmıştır... Ertesi gün düşmanın iki zırhlı ve pek çok destroyeri denizaltında çalışanlara ateş açarak Çanakkale'ye gelmeye zorlamıştır.¹⁰⁰

B-6 gece yarısı, emri yerine getirmek üzere bir saldırıda bulundu, fakat karaya oturan denizaltıya yaptığı torpido saldırısı başarısız oldu. Aynı şekilde, destroyerlerin gece hedefi bulamamaları nedeniyle diğer girişimler de başarısız oldu.

Majestic Sancak Gemisi'nden yapılan uzun menzilli top atışları, yalnızca kurtarma çalışmalarının ara verilmesine neden oldu.

Gemi, tarafımızdan yüzdürülmeye çalışılırken, Kıdemli Yüzbaşı Robenson kumandasındaki torpido taşıyan Triumph ve Majestic İstibotları tarafından hücumla uğradı ve torpidolandı.¹⁰¹

E-15'in kaybı İngiliz Donanması'nda büyük bir üzüntü ve tedirginliğe neden oldu.¹⁰² Amiral bir daha denizaltıların böyle tehlikeli işlere girmemeleri için emir verdi. 19 Nisan'da Boğaz'da denizaltı görüldüğü haberi bataryalara birçok mermi sarf ettirdi. Gerçekte ise bütün müttefik denizaltıları Mondros'ta bulunuyorlardı.¹⁰³

İngilizler bu hiç beklenmedik büyük kayıp karşısında Türklerin eline geçmemesi için denizaltıyı batırmaya karar verdi. İki gün denizaltılar, torpidobotlar, muharebe gemileriyle batırma girişimi sonuçsuz kaldı. En sonunda 18/19 Nisan'da bir Türk ısladığının dikkatsiz kullanılması kısa sürede E-15'in görünmesine sebep oldu. Gözetleme halindeki iki İngiliz motorbotundan görülen ve hemen torpido atılan denizaltı, işe yaramaz bir demir kütle haline geldi.¹⁰⁴

99 Tunççapa, *Çanakkale Harbi Hatıralarım*, s. 23.

100 Nazmi Bey, *Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü*, s. 57.

101 Bargut, *Birinci ve İkinci Dünya Harplerinde Akdeniz*, s. 40.

102 James Robert Rhodes, *Gelibolu Harekâtı*, Belge Yayınları, İstanbul 1965, s.289.

103 Vehbi Ziya Dümer, "Çanakkale Muharebatında İngiliz Denizaltı Gemilerinin Aldığı Vazifeler ve Bahriyemizin Bu Gemilerle Mücadelesi", *Deniz Mecmuası*, c. 46, S. 334, İstanbul 1934, s.589.

104 Julian Corbet, (çev: Ali Rıza Seyfi), *Harekât-ı Bahriye*, c. II, Matbaa-i Bahriye, İstanbul 1926, s. 497.

Tanin gazetesi bu gelişmeyi “İngiliz Viskonsolosu Palmer yaralı olarak esir edilmiştir” başlığı altında irdeler¹⁰⁵:

Batık denizaltıda esir edilenlerle yaralılara karşı gösterilen insani muamele Osmanlı mertliğinin ulvi bir örneğini teşkil etmektedir.

Tanin gazetesinin 20 Nisan 1915 tarihli başyazısında gündem şöyle yorumlanır:

“Bugünlerde Çanakkale yine dikkat etmektedir. Arada sırada bir düşman zırhlısı Boğazların herhangi bir tarafına gelerek birkaç gülle atıyor, sonra buna karşılık atılan birkaç mermi ile hasara uğrayarak geri çekiliyor. Kah mayın toplamak kah bir keşif yapmak amacıyla yapılan bu ufak tefek harekât gösteriyor ki İngilizler gerçekten bir iş yapmış olmak için rastgele bir takım harekâta bulunuyorlar ve bunda ciddi olarak hiçbir amaç veya plan takip etmiyorlar. Son defa denizaltıyla yapılan hücum girişimi ise gerçekten gariptir: Safir’in uğradığı sonuç İngilizler için ibret olması gerekirken her şeyde olduğu gibi bundan da hiçbir ders almamış olan düşman, üstünden geçemediği Boğaz’ı gizlice altından geçerek yanık bağır-lara su serpmek istemiş fakat bunda da diğerleri gibi başaramamıştır. E-15’in uğradığı sonuç, Safir’in batışından sonra yazdığımız bir makede aktardığımız görüşü tamamen desteklemekte ve denizaltılarla Boğaz’ın kesin ihtimalinin akla gelmeyeceği hakkındaki ifadelerimiz tahakkuk etmektedir.”

“Bu defa ki girişime İngilizlerin Çanakkale Konsolosunu da yanlarına almaları da gösterir ki düşman Safir’in sonucunu içindekilerin Boğaz’ı iyi tanıyamamakta olmalarına atfetmiştir. Hâlbuki balık tutmak bahanesiyle Boğaz’ı karış karış öğrenmiş olması muhakkak bulunan casus konsolos rehberlik ettiği halde bile E-15 denizaltısı, Safir’den daha bahtlı olamamıştır. Tarafsız basın son zamanlarda İngiliz-Fransız ortak hareketinden bahis ettiği sırada düşmanların Çanakkale’yi zorlamak fikrini gözden çıkardıklarını, yalnız arada sırada ufak tefek bir takım hareketler yaparak kamuoyunu tatmin ile yetineceklerini söylüyorlardı. Hiçbir plana hiçbir tertibata istinat etmeyen bu son hareketler adı geçen basın tarafından yayınlanan havadisleri teyit eylemiştir. Son zamanlarda gerek büyük zırhlılarla yukarıdan gerek iyi denizaltılarla aşağıdan yapılan bu geçme girişimleri gösteriyor ki hep birden veya ayrı ayrı deniz üstü veya deniz altı, Boğaz’a karşı yapılan bütün hücumlar, düşman için büyük kayba uğramaktan ve Boğazları sonuçsuz Osmanlı donanması için iyi bir tersane haline getirmekten başka bir sonuç veremez; Yani Boğazlar hiçbir şekilde geçilemez: Ne üstünden, ne de altından.”¹⁰⁶

105 Tanin, 19 Nisan 1915.

106 Başyazı, “Ne Üstünden, Ne de Altından”, Tanin, 20 Nisan 1915.

Amfibi'nin Kara Saldırısı ile İlgili Hazırlıkları¹⁰⁷

16 Şubat'tan itibaren donanmanın yanı sıra, kara kuvvetlerini de Çanakkale hesabına katmaya karar veren İngilizler, bu yöndeki çalışmaları ağırdan aldılar. Bu dönemde yapılan resmi yazışmalar, esas olarak amfibi bir harekât için hangi kuvvetlerin ve ne kadar sayısal bir gücün gerektiği üzerineydi. Hem Boğaz'ın sadece donanma kuvvetiyle geçilebileceği varsayımı hem de savaşın Batı cephesindeki kritik gelişmeleri, İngiliz Savaş Konseyi'ni, Çanakkale'ye asker Sevki konusunda somut planlar yapmaktan alıkoydu.

Bununla birlikte Mart başında, iki tümenenden oluşan Anzak Kolordusu'yla, bir Fransız tümeninin ve İngiliz Kraliyet Deniz Tümeninin Limni Adası'nda toplanmasına karar verildi. Bu kuvvetler bir amfibi harekât için değil, hem donanmanın Çanakkale Boğazı'ndaki savunmayı susturmasını takiben bölgedeki güvenliği sağlamak hem de donanmanın İstanbul'a girmesini takiben, şehir ve civarındaki muhtemel çarpışmalar için kullanılacaktı.

10 Mart günü Savaş Bakanı Lord Kitchener başkanlığında toplanan Savaş Konseyi, daha önce Çanakkale için kullanılmasından vazgeçilen İngiliz 29. Tümeni'nin bölgeye gönderilmesine karar verdi. Bir gün sonra ise General Ian Hamilton, Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanlığına, yani Akdeniz'deki tüm Müttefik ordularının başına getirildi.

18 Mart'ta bölgeye gelen ve donanmanın başarısızlıkla sonuçlanan saldırısını izleyen Hamilton; Müttefikler'in 22 Mart'ta Çanakkale'yi geçmek için kara kuvvetlerine olan ihtiyaçlarını kabul etmelerinin ardından, muhtemel bir harekât için kuvvetlerin Nisan ortasında hazır olabileceğini bildirdi.

Hamilton ve kurmayları, amfibi bir harekât için gereken planın ana hatlarını 22 Mart'ta belirledi. 23 Mart'ta onaylanan bu plana göre, 29. Tümen ve onu destekleyen Fransız tümeni Yarımada'nın güneyine. Anzak Kolordusu da eşzamanlı olarak Kabatepe kuzeyine çıkarma yapacaklardı. Yine aynı anda, Bolayır yakınlarına da, buradaki Türk kuvvetlerini oyalamak amacıyla, bir sahte çıkarma gerçekleştirilecekti.

General Hamilton ve İngiliz kurmaylarının planını gerekçelendiren noktalar:

Esas hedefi teşkil eden Kilitbahir Platosunu ele geçirmek için, harekâtın ağırlık merkezi Gelibolu Yarımadası olmalıdır. Anadolu yakasına yapılacak bir çıkarma; arazinin geniş ve ilerlemek için zor olması, donanma desteğinden yoksun kalınma-

¹⁰⁷ İlgili başlıklar, Cecil Faber Aspinall-Oglander, *Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı* (çev. Tahir Tunay, c. I, Askeri Matbaa, İstanbul 1939 ile Julian Corbet, (çev: Ali Rıza Seyfi), *Harekât-ı Bahriye*, c. II, Matbaa-i Bahriye, İstanbul 1926 adlı eserlerinden faydalanılarak hazırlanmıştır. İki kaynakla sınırlı olmanın temel nedenlerinden biri, muharip devletlerin Çanakkale gündemli resmi yayınlarının hala Türkçeye aktarılmaması olmasındandır.

sı, sağ kanadın burada konuşlanmış Türk kuvvetlerine açık bulunması ve birliklerin Boğaz'ın en dar yerindeki esas savunma hatlarını bu yönden gelecek bir saldırıyla ele geçiremeyecek olmaları yüzünden uygun değildir.

Bolayır civarına yapılacak bir çıkarma; buradaki Türk kuvvetlerinin yoğunluğu, Trakya yönünden gelebilecek karşı taarruzlar, bölgenin Boğaz'daki esas savunma hattına uzak olması ve Gelibolu Yarımadası'ndaki Türk birliklerinin karadan ve denizden ikmal yolları kesilse bile, Anadolu yakası üzerinden hâlâ irtibat sağlanabilecek olması yüzünden etkili değildir.

Suvla Limanı ve sahillerine yapılacak bir çıkarma, bölgedeki Tuzla Gölü'nün ve daha içerdeki Kocaçimentepe'den güneye devam eden tepeler hattının yarattığı doğal engeller ve donanma desteğinin sınırlı kalacak olması nedeniyle etkili olamayacaktır.

Kabatepe ve güneyindeki sahillere yapılacak bir çıkarma, her ne kadar Kilitbahir Platosu'na olan mesafe yakınsa da, hem bölgenin Türk birlikleri tarafından kuvvetli tahkim edilmiş olması hem de yine Türk topçusu tarafından direkt ateş altına alınabilecek olması yüzünden elverişsizdir.

Planın, çıkarma için öngörülen iki bölgeye dair gerekçelendirmesi ise şöyleydi:

Yarımada'nın güney ucundaki (Helles) sahiller geniş olmamakla birlikte, yapılacak çıkarmalar, donanma tarafından hem Boğaz hem Ege tarafından desteklenebilir. Aynı şekilde bu destek, ileri harekât aşamasında da sürdürülebilir. Diğer noktalardaki coğrafi koşullara kıyasla daha az eğimli olarak yaklaşılabilen Alçıtepe, Kilitbahir platosunu ele geçirmek yönünde önemli bir taktik hedefdir. Burada, her ne kadar önemli bir Türk savunması bulunsa da, Bolayır'daki kadar kuvvetli değildir.

Kabatepe kuzeyindeki sahiller, her ne kadar hemen Kocaçimentepe'den güneye devam eden tepeler silsilesi gibi doğal bir engelle karşılaşılsa da, aynı nedenden ötürü Türk savunması tarafından zayıf tutulmaktadır. Sahiller ayrıca, Türk topçu ateşine karşı da korunaklıdır. Daha sonra kısmi değişiklikler geçirecek olan bu plana, 25 Nisan'da uygulanmasına kadar, ana hatlarıyla sadık kalındı.

İskenderiye'de toplanmaya başlayan Akdeniz Seferi Kuvveti, yaşanan bir dizi lojistik ve organizasyon aksaklığına rağmen, 5 Nisan'dan itibaren parça parça Limni Adası'na gelmeye başladı. 29. Tümen, Anzak Kolordusu, Fransız tümeni ve İngiliz Deniz Tümeni'nden oluşan toplam 75.056 kişilik kuvvetin, çok sayıda mühimmat ve cephaneye eşliğinde Limni'ye ulaşması, 20 Nisan'ı buldu. Mondros Limanında yapılan çalışmayla, Müttefiklerin harekât planı son halini aldı. Buna göre:

Ana saldırı, yoğun bombardımanın ardından yarımadanın güney sahillerinde beş ayrı noktaya çıkarma yapacak olan 29. Tümen tarafından gerçekleştirilecekti. İlk gün

hedefi Alçitepe, nihai hedef Kilitbahir platosuydu. Asıl iki çıkarma sahilinden biri olan Ertuğrul Koyu'nda, ayrıca eski bir kömür gemisi karaya oturtulacak; böylece ilk hamlede karaya çıkacak asker sayısı 25.100 kişi daha artırılmış olacaktı. Beş çıkarma noktasından biri olan ve Y Plajı adı verilen Pınarıçi Koyu'na, gün ışımadan ve hazırlık ateşi yapılmaksızın, baskın şeklinde bir çıkarma yapılacaktı.

Anzak kuvvetleri, gün ışığından hemen önce, Kabatepe kuzeyindeki sahillere baskın tarzında bir çıkarma yapacaktı. İlk gün hedefi, Kocaçimentepe'den güneye inen hâkim tepeler silsilesini ve Boğaz'a hâkim Maltepe'yi işgal etmek, Gelibolu yönünden gelebilecek Türk ihtiyat kuvvetlerinin ve denizden gelecek yardımın yolunu kesmek; nihai hedefi ise Kilitbahir Platosunu işgal edecek İngiliz kuvvetlerine yardımcı ol-
maktı.

Fransızlar Anadolu yakasında, Kumkale sahillere, bir alay kuvvetinde asker çıkaracak; bu kuvvet, hem bölgedeki Türk topçusunun karşı yakadaki İngiliz çıkar-
masını rahatsız etmesini engelleyecek, hem de önemli Türk kuvvetlerinin asıl harekât bölgesi olan Gelibolu Yarımadası'na intikalini geciktirecekti.

Avrupa yakasında Bolayır, Asya yakasında ise Beşiğe Koyu civarında gösteriş çıkar-
maları gerçekleştirilecekti.

21 Nisan günü harekât emri verilen Müttefik kuvvetler, çıkarma için artık sadece elverişli bir hava durumu beklemeye başladı.

Yeniden yapılandırılan Türk savunması ise, Müttefiklerin kara harekâtı hazırlıkları sırasında kazanılan yaklaşık bir ayı iyi değerlendirmeye çalışıyordu. Uçakların keşfine meydan vermemek için, asıl olarak gece yürütülen çalışmalar; birliklerin nakil işlemleri; yürüyüş. Tatbikat ve diğer eğitimler; cephe gerisindeki yolların iyileştirilmesi; potansiyel çıkarma sahillerindeki engellerin bertekilmesinden oluşuyordu.

Beş piyade tümeni, bir piyade tugayı ile yeni gemilerle ikmal edilen Birleşik Filo'nun tamamından oluşuyordu.

Bu kuvvetlerden, Kabatepe ve Seddülbahir kıyılarına çıkarılması planlanan asıl kuvvetlerin, Kabatepe'nin kuzeyine çıkacak olan iki tümenli Anzak Kolordusunun ilk hedefi, Conkbayırı-Kocaçimen çizgisidir. Burası alındıktan sonra, Maltepe'ye ilerlenerek, Yarımada, kuzeye karşı tikanacak ve Kilitbahir platosuna saldırı için hazırlanılacaktır.

Birinci kademedede Seddülbahir'e çıkarılacak 29. İngiliz Tümeni'nin ilk hedefi, Alçitepe olup, akşama kadar burası ele geçirilecek, bunu sırayla 1. Fransız ve İngiliz Deniz Tümenleri izleyecektir. Harekât, Alçitepe'den sonra, kuzeydeki Anzak Kolordusuyla birlikte Kilitbahir platosuna yöneltilip, Müstahkem Mevki savunması çöker-
tilecektir.

Yine ilk kademede, 1. Fransız Tümeni'nden bir tugay savaş grubu da Kumkale'ye çıkarılacaktı. 48 saat süreli Kumkale operasyonunun amacı, buradaki Türk savunma kuvvetlerini tespit etmek/çaresizce bekletmek ve İntepe toplarını olabildiğince faaliyetten uzak tutmaktı.

Beşiğe ve Bolayır bölgelerinde de, boş taşıt ve refakat gemileriyle çıkarma gösterileri yapılacaktı.

İskenderiye'den bir hafta sonra bölgeye gelecek olan 29. Hint Piyade Tugayı, Başkomutanlık ihtiyatını oluşturacaktı.

Birleşik Deniz Kuvveti'nin bir filosu, Boğaz'ın kontrolünde, diğerleri çıkarma gösteri bölgelerinde; en kuvvetlileri Seddülbahir, Kabatepe ve Kumkale'de olmak üzere harekâtın, su üstü ve ateş destek koordinasyonunu yürütecekti.

Karaya Asker Çıkarma Stratejileri

18 Mart yenilgisini bir türlü içine sindiremeyen Amiral de Robeck, Londra'ya gönderdiği raporunda: "*Birleşik Filo'nun yeniden saldırıya hazır olduğunu, ancak serseri mayın tehlikesi karşısında, yeni bir planlama gereği üzerinde durulduğunu*" bildiriyordu.¹⁰⁸ Savaş Komitesi, Amiralin uygun bulması halinde saldırının yinelenilebileceğini kararlaştırdı (19 Mart).¹⁰⁹ Bu arada Deniz Bakanlığı da, 18 Mart'ta kaybedilen savaş gemilerinin yerine yenilerinin gönderilmesini emretti.¹¹⁰

Ancak, Amiral de Robeck, gerek kendi komutanları, gerekse Akdeniz Sefer Kuvveti Başkomutanı Hamilton ile yaptığı görüşmeler sonunda, Boğaz'ın yalnız donanmayla geçilemeyeceği kanısına vardığını, Deniz Bakanlığı'na bildirdi. Yine General Hamilton da, Amiral ile aynı görüşü paylaştığını Harbiye Bakanlığı'na ilettiğinden (23 Mart 1915), Hükümet de, her iki komutanın ortak kararına uymak zorunda kaldı.¹¹¹ Böylece geniş çapta bir çıkarma operasyonuna karar verildi.

Müttefiklere göre kara kuvvetleri, mevcut haliyle çıkarma hareketlerine hazır değildi. Nisan ayı ortalarına kadar ancak birlikler belli bir nizam ve intizama sokulabilirdi. Bu nedenle birliklerin Mısır limanlarında toplanıp, yeniden düzenlenmeleri, çıkarma eğitimlerinin yapılması ve ayrıca gemilerin de yapılacak çıkarma planına göre yerleştirilmesi gerekiyordu.¹¹²

108 Aspinall-Oglander, *Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, s. 113.

109 Aspinall-Oglander, *Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı* s.114.

110 BOA, HR. SYS, 2109/11

111 Corbet, *Harekât-ı Bahriye*, c. II, s. 369; Aspinall-Oglander, *Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, c. I., s. 113.

112 Corbet, *Harekât-ı Bahriye*, c. II, s. 270-271; Aspinall-Oglander, *Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, c. I., s. 133.

İşte bu yüzden 3. Avustralya Tugayı, deniz piyadeleri dışındaki birliklerin ilk bölümü, yeniden düzenlenmek üzere Mondros'tan Mısır'a hareket ettiler. Deniz piyade tümenini taşıyan 14 gemi, 27 Mart'ta Portsait'e ulaştı. 28 Mart 1915'te 29. İngiliz Tümeni, 1. ve 2. Anzak Tümenleriyle Fransız Sefer Kuvveti, İskenderiye'de toplandı. Sonunda Mısır limanlarında toplanmış olan Akdeniz Sefer Kuvveti asker sayısı 75.056'yı buldu.

Eğitimlerini tamamlayan Akdeniz Sefer Kuvvetine mensup bu birliklerden, Anzak'ın birinci kademedeki karaya çıkarılacaklarının gemilere bindirilmesine başlanmış, 16 Nisan'a kadar Anzak birlikleri ve 29. İngiliz Tümeni, 45 taşıt gemisiyle; 22 Nisan'a kadar da, diğer birlikler de 77 taşıt gemisiyle İskenderiye'den hareket etmişlerdir.

Daha önce Sefer Kuvveti Komutanı Hamilton, 10 Nisan'da Mondros'a gelmiştir. Aynı gün en büyük ve en modern zırhlıları olan Queen Elizabeth'de son gelişmeler ve planın son detayları ile ilgili uzun süren bir toplantı yapılmıştır. Böylece aynı zamanda bu tarih, çıkarma hazırlıklarının başlama tarihi olarak kabul edilmiştir.¹¹³

Bu arada 28 Mart 1915'ten itibaren Çanakkale bölgesinde İngiliz ve Fransızların havada etkinlikleri arttı. 29 Mart'ta tamamlanan Bozcaada'daki uçak hangarına uçaklar çıkarıldı. 9 Nisan 1915'te İngiliz ve Fransız uçak filosu 36'yı buldu. Ayrıca atış kontrolü için İngiltere'den bir balon takımı getirildi.¹¹⁴

Çıkartma ile ilgili yapılan görüşmelerin içinde kayda değer bir gündem, Gelibolu yarımadasında yeterli kadar tatlı su temin edememe korkusuydu. Bu durum Başkomutan Ian Hamilton'u büyük ölçüde endişelendiriyordu. 3 Nisan 1915'te İngiliz Harbiye Nezareti, su durumuyla bu konuda yapılan hazırlıkları ve alınan tedbirleri sordu. Hamilton ise Gelibolu Yarımadası'nın her yerinde su sağlanmasında güçlüklerle karşılaşabileceğini bildirdi. Bunun için de susuz kalmamak adına tüm önlemler alındı. Ayrıca İngiliz Harbiye Nezareti, su kaplarıyla donanmış bir gemi kiraladı.¹¹⁵

Hamilton'un genel harekât planında Arıburnu bölgesi için, Avustralya ve Yeni Zelandalılardan oluşan iki Tümenli Anzak Kolordusu ile 2. Tali Filo görevlendirilmişti.

Baskın niteliğinde olması için ilk çıkarma karanlıkta yapılacak; bütün Kolordu bir günde karaya atılıp, Türk savunması bir anda felce uğratılacak; Boğaz'ın egemen tepelerinin işgaliyle Eceabat doğrultusunda ilerlenerek, Seddülbahir bölgesine çıkan kuvvetlerin kuzey yanı korunacaktı.

113 Aspinall-Oglander, *Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, c. I, s. 145-147.

114 Corbet, *Harekât-ı Bahriye*, s. 480.

115 Aspinall-Oglander, *Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, c. I, s. 137-138.

Buradaki Türk kuvvetlerinin kıyıyla bağlantısı kesilecek, Kilitbahir platosuna saldırı için Başkomutanlık emri beklenecekti.¹¹⁶

Planın başlıca özelliği, hedefe ulaşmada fazlasıyla çabukluk isteyen mesafe, zaman, arazi ve savunmanın güç ve iradesi vb. koşullara yer vermeyen, İngilizlerin küçümseyici, belki de daha çok aşırı iyimserliğe kaçan yanıydı ki, uygulamada uğranılacak hayal kırıklığıyla gerçekler, daha iyi anlaşılacaktı.

Türklerin istihbarat bilgileri neticesinde 23 Nisan 1915 günü tüm birlikler şu emri aldı: "Karargâh-ı Umumiye İstihbarat Şubesinden alınan bilgiye göre, Mayıs ayı başlarında yeniden düşmanın bir taarruzu beklenip, kara ve denize hücum için istihbarata devam edilmekte ve Mondros'ta yüklü 100 nakliye gemisi bulunmaktadır. Bir haftaya kadar Kıbrıs, Malta ve İskenderiye'den de kıtaların gelişi beklenmekte ve düşman askerleri arasında adalarda toplanmış Yunanlılar da bulunmakta olup, gerek esirlerin ifadelerinden ve gerekse çeşitli kaynaklardan alınan bilgilerde düşman askerinin maneviyatı pek ziyade bozuktur."¹¹⁷

24 Nisan 1915 saat 14.00'de Mondros üssünden hareket eden Anzak Kolordusuyla yüklü konvoy ve 2. Filo, 25 Nisan saat 01.30'da gece karanlığında çıkarma yerinden dokuz kilometre mesafede buluşma noktasına ulaştılar.

Seddülbahir'e Çıkarma Planları

General Hamilton, Yarımada güneyinde, taktik açıdan kilit nokta oluşturan Alçıtepe'yi hedefleyen bir saldırıyla ilk aşamada ele geçirmek amacıyla çıkarma yeri olarak Seddülbahir ve yakın çevre kıyılarını seçmişti. Böylece o, Alçıtepe'den sonra, Kilitbahir platosuna da el atarak, Boğazdaki Türk topçusunu arkadan vurmaya tasarlıyordu. Bu itibarla bölgeye üç piyade Tümeni ve bir Hint Tugayı ayrılmıştı. Bunlardan 29. İngiliz Piyade Tümeni, karaya çıkacak ilk birlik olacak ve bunu bir gün arayla Fransız Tümeniyle 1. İngiliz Kraliyet Deniz Tümeni izleyecekti. Bir hamlede Alçıtepe ele geçirilecek ve bu tepe çevresinde, donanma için bir gözetleme şebekesi kurulup Boğaz topçusuyla mücadele edilecek, kara kuvvetleriyle de Kilitbahir platosuna el atılarak kesin sonuca ulaşılacaktı.

Yine Alçıtepe'de sürdürülecek taarruzların, kuzeydeki Anzak Kolordusunca Maltepe üzerinden geliştirilecek taarruzla birleştirilmesi de, Hamilton'un genel harekât planında yer almış bulunuyordu.

¹¹⁶ Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi 2 nci Kitap*, s. 96; Belen, 1915, c. II, s. 157.

¹¹⁷ Tunççapa, *Çanakkale Harbi Hatıralarım*, s. 24.

Buna göre, yarımada güneyinde, ilk etapta çıkarılması planlanan 29. İngiliz Piyade Tümeni için “S (Morto Koyu’ndaki Hisarlıkburnu kıyıları), V (Ertuğrul koyu ve Seddülbahir iskeleleri), W (Kumsal genişliği 300 metre olan Tekke koyu), X (İkiz koyu yakınlarında yan yana iki nokta), Y (Zığındere ağzı ve kuzeyinde Sarıtepe yöresi)” kapalı adlarıyla anılan beş ayrı çıkarma yeri belirlenmiştir.¹¹⁸

(S) İşaretli çıkarma yerine bir tabur çıkarılacak ve Eski Hisarlık sırtını ele geçirecek, Seddülbahir-Kirte eksenine Tenger sırtlarındaki Türk topçusunu baskı altında tutacaktı. Bu harekât iki savaş gemisi, bir kruvazörle desteklenecek, bu destek ayrıca daha iki savaş gemisiyle pekiştirilecekti.¹¹⁹

(V) Ertuğrul koyu ve Seddülbahir iskelesine ilk kademede bir Alaydan fazla kuvvet çıkarılacak, bunu diğer bir Alay izleyecekti.¹²⁰

(W) Tekke koyuna bir piyade taburu ayrılmış olup, Ertuğrul koyundaki harekâtı kolaylaştıracaktı. İkinci kademede, bir Alaya yakın kuvvetle desteklenecek hareketle de, özellikle Aytepe’nin bir an önce düşürülmesi sağlanarak Ertuğrul koyuna sarkılabilecekti. Her iki çıkarma yeri (V, W), 1. İngiliz Filosu’nca desteklenecekti.¹²¹

(X) İkiz koyu dolaylarına yapılacak çıkarma için iki tabura yakın bir kuvvet görevlendirildi. Bu kuvvet, Tekke koyunu geriden kuşatarak, asıl çıkarma yerlerindeki direnişleri kıracağı gibi, (Y)’deki çıkarmayla iş birliği yaparak, Kirte doğrultusundaki harekâtı geliştirecekti.¹²²

(Y) Sarp yamaçlı daracık bir basamaktan ibaret bu yer, baskın tarzında bir çıkarma yeri olarak seçilmişti ve buraya iki taburlu bir Alay ayrılmıştı. Bu savaş gemisiyle üç kruvazör, bu hareketi destekleyecekti.

Hamilton’a göre, çok önemli olan bu harekâtlar karaya çıkan kuvvetler, Kirte doğrultusunda erkenden birleştirilebilir, Türk savunması çözümler; yukarıda açıklanan beş yerde yapılan çıkarmalar, derinlikte birleşerek Alçıtepe üzerine bir sel gibi akardı.¹²³

118 Belen, 1915, c. II, s. 162-163.

119 Aspinall-Oglander, *Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, c. I, s. 263-264; Demaz, *Çanakkale Seferi*, (çev. Bahattin) Askeri Matbaa, İstanbul 1930, s. 57.

120 Aspinall-Oglander, *Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, c. I, s. 256-263; Demaz, *Çanakkale Seferi*, s. 58.

121 Aspinall-Oglander, *Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, c. I, s. 251-263; Demaz, *Çanakkale Seferi*, s. 56.

122 Aspinall-Oglander, *Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, c. I, s. 249-251; Demaz, *Çanakkale Seferi*, s. 57.

123 Aspinall-Oglander, *Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, c. I, s. 223-239; Demaz, *Çanakkale Seferi*, s. 55-56.

Kumkale'ye Çıkarma Planı

İngiliz-Fransız Birleşik Sefer Kuvvetleri Komutanı General Ian Hamilton, Kumkale çıkarmasıyla, Beşige'de yapılacak gösteri çıkarmaları hakkında Fransız Komutanlığına 18 Nisan 1915'te verdiği emirde:

“Gelibolu yarımadasına çıkarılacak birliklere yardım edilmesi ve Anadolu yakası giriş kesimindeki Türk kuvvetlerinin ‘tespit edilmesi’ (hareketsiz bırakılması) amacıyla Kumkale dolaylarında bir çıkarma yapılması istenmiş; Mendere Çayı batısındaki Türk birliklerinin temizlenmesinden sonra harekât, fazla genişletilmeden Gelibolu yarımadasında sağlam bir dayanak noktası elde edilir edilmez, karaya çıkan birliklerin gemilere alınarak Boğaz'ın Avrupa yakasına taşınacağı” bildirilmiş ve bu görev için karaya bir Alaydan az kuvvet çıkarılmaması vurgulanmıştır.¹²⁴

Ayrıca Beşige'deki gösteri çıkarmasıyla ilgili harekât hakkında: *“Aynı zamanda Beşige limanında bir gösteri hareketi yapılarak Kumkale çıkarmasına yardım edilmesi Fransız Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Guepratte'ten istenilmiştir.”*¹²⁵

Sonuç

19 Mart'ta, Çanakkale Boğazı'nın sadece donanmanın zorlamasıyla geçilemeyeceğinin kesin olarak anlaşılmasının ardından; Müttefikler amfibi bir harekât için, Türkler de buna karşı alınacak savunma tedbirleri için planlar geliştirdi.

26 Mart 1915 ve sonrası:

Başkomutanlığın kara muharebeleri için 5. Ordu'yu kurup başına Alman Mareşal Liman von Sanders'i getirmesi ile birlikte, iki gündem çözüm bulmuş oluyordu: Kara birlikleri 5. Ordu'ya bağlandığı için, Müstahkem Mevki Komutanlığı sadece deniz ve boğaz savunması hizmetlerinde bulunarak; cephenin savunma stratejisi belli olacaktı.

Liman Paşa, amfibi kara çıkarmasını Bolayır ve Anadolu kıyılarından beklediği için, iki tümeni Bolayır'da, iki tümeni de Anadolu (Kumkale civarı)'da tutmayı uygun buldu. Gelibolu yarımadasının güneyinin bir tümenin üçte ikisi ile kuzeyinin de üçte biri ile savunulmasını planladı. 19. Tümen de Ordu ihtiyatına alınarak, asker karaya çıktıktan sonra bu tümen derhal harekete geçip düşmanı denize dökecekti. (Birlikler de bu plana göre konuşlandırıldı.) Çünkü Liman Paşa'ya göre 150 kilometrelik sahil şeridini savunmak pek mümkün gözüküyordu. Fakat 5. Ordu Komutanı'nın bu savunma anlayışında, kısa süre sonra fark edilen aksaklıklar baş göstermeye baş-

124 Aspinall-Oglander, *Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, c. I, Layiha 6.

125 Aspinall-Oglander, *Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, c. I, Layiha 6.

ladı. Öncelikle bu plan bir taraftan Türk birliklerinin kendi içlerindeki düzenlemeyi etkilemiş; sahil şeritlerini tutan zayıf kuvvetlerle, ihtiyat kuvvetleri arasındaki mesafeler çok fazla açılmıştır. Diğer taraftan da Liman Paşa'nın kabul ettiği "oynak savunma" anlayışı, pratikte Türk kuvvetlerinin daha önceki kıyı savunma gücünü önemli ölçüde değiştirmemiş, buna karşılık arkadaki ihtiyat kuvvetleri daha geriye taşınmış; özellikle Gelibolu Yarımadasında bu kuvvetler, çıkarma sahillerine süratle müdahale ederek düşmanı denize dökebilecek mesafede konumlandırılmamıştır.

Müttefikler, işgal için yarımadanın en güneyindeki en büyük yükselti olan Alçıtepe'yi ana hedef, yarımadanın orta kesiminde Arıburnu yarları zirvesi olan Kocaçimentepe civarını ikinci işgal hedefi olarak planlamıştı.

Müttefiklerin Boğaz'ı donanma geçişine açmak için yaptıkları esas hedef tespiti son derece anlaşılır halde idi. Çıkarma koylarının buraya ulaşmak için en kısa, en kolay, en pratik yolları sunması; coğrafi açıdan en kısa zamanda kat edilebilir hatlarla hedefe bağlanması ve aynı yollar üzerinde, mümkün olabilecek en az kuvvetli savunma bulunması açılarından tercih edilmişti.

Bu iki zirve çok kısa sürede işgal edilince, birlikler Kilitbahir platosunda birleşecekler; bir taraftan sahil savunma topları tahrip edilirken, diğer taraftan mayın hatları temizlenecek; sonuçta da Boğaz girişinde bekleyen Birleşik Filo İstanbul yolunu tutacak; nihayetinde üzerinde güneş batmaz İngiltere şöhretine şöhret katacak ve Cihan Harbi de son bulacaktı.

Sonuç olarak, 24 Nisan 1915 günü her iki taraf da neredeyse hazır durumdaydı. Özellikle Müttefikler adına savaşacak askerler, sömürge imparatoru olan efendilerinin yılın sonunda nasıl ters-yüz olacağı hücum emrini bekliyorlar.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 1-5, 1-6
- ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-1, F. 1-2, 1-4.
- ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-2, F. 2-8, 2-25, 2-31.
- ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-4, F. 2-18, 2-19, 2-29, 2-30.
- ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3864, Dos. H-12, F. 1-12, 1-13, 1-17,1-18
- ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-10, F. 1-16.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-14, F. 1-13, 14, 16, 17, 18
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-1, F. 1-13, 1-14, 1-16.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-13, 1-14
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-8, 1-9, 1-10, 1-11, 1-191-21
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-22, 1-23.
- ATASE Arşivi, No. 6/8056, Kls. 4775, Dos. H-2, F. 1-1, 1-1,2.
- ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-10, F. 1-66,1-68, 1-71.
- ATASE Arşivi, No. 4/8903, Kls. 4836, Dos. H-11, F. 1-18.
- ATASE Arşivi, No. 6/1726, Kls. 5283, Dos. H-14, F. 1-3, 1-8.
- ATASE Arşivi, No. 6/1725, Kls. 5637, Dos. H-1, F. 1-94, 1-95
- ATASE Arşivi, No. 7/1736, Kls. 5640, Dos. H-9, F. 1-2
- ATASE Arşivi, No. 7/1736, Kls. 5644, Dos. H-1, F. 1-6, 1-7
- ATASE Arşivi, No. 7/2328, Kls. 5653, Dos.1, F. 1-32, 1-33
- ATASE Arşivi, No. 7/9746, Kls. 5337, Dos. H-5, F. 1-23.
- ATASE Arşivi, A. 7/9592, Dos. H-1-3.
- ATASE Arşivi, Kls. 64, Dos. 322, F. 38.
- BOA, DH.EUM. 3. Şb, 4/37
- BOA,DH. EUM. 3. Şb, 4/46.
- BOA, DH. EUM. 7. Şb, 2/31
- BOA, DH. EUM.KLU, 2/38
- BOA,DH. EUM. KLU, 8/34.
- BOA,DH. EUM.VRK,14/83.
- BOA, DH. EUM.VRK, 14/85.
- BOA, HR. MA, 1118/4
- BOA, HR.MA, 1125/2.

BOA, VRK, 14/87.

BOA, VRK, 14/ 92.

BOA, VRK, 25/ 8.

BOA, HR. SYS, 2109/13.

BOA, HR. SYS, 2323/1.

BOA, HR. SYS, 2098/10.

BOA, DH. EUM. VRK, 14/85.

BOA, İ. HB, 1333. Ca/36

BOA, İ. TAL, 1333. Ca/37.

BOA, İ.Hus. 8770 lef 1.

BOA, İ, 1333, Ca/36.

BOA, BEO, 322947

Sürelî Yayınları

Tanin, 18 Nisan 1915.

Tanin, 19 Nisan 1915.

Başyazı, “Ne Üstünden, Ne de Altından”, *Tanin*, 20 Nisan 1915.

Resmî Yayınlar

Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Çanakkale Cephesi Harekâtı, V. cilt, I. Kitap*, (Genelkurmay, 1. Kitap) Ankara 1993.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Çanakkale Cephesi Harekâtı, V. cilt, 2 nci Kitap ,Amfibi Harekât*, Ankara 1978.

Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. cilt Çanakkale Cephesi harekâtı 1 nci, 2 nci, ve 3 ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997.

Araştırma ve Tetik Eserler

Aker, Mehmet Şefik, *Çanakkale – Arıburnu Savaşları ve 27. Alay*, Askeri Basımevi, İstanbul 1935.

Aspinall-Oglander, Cecil Faber, (çev. Tahir Tunay), *Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, c. I, Askeri Matbaa, İstanbul 1939.

Belen, Fahri, *Birinci Dünya Harbinde Türk Savaşı, 1915 Yılı Hareketleri*, Ankara 1964.

Binbaşı Mahmut, *Seddülbahir'in İlk Şanlı Müdafası*, Yeni Anadolu Basımevi, Konya 1933.

Binbaşı Nihad, *Seddülbahir Muharebatı*, Erkan-1 Harbiye Mektebi Yayınları, İstanbul 1921.

- Corbet, Julian, (çev. Ali Rıza Seyfi), *Harekât-ı Bahriye*, c.II, Matbaa-i Bahriye, İstanbul 1926.
- Demaz, (çev. Bahattin) *Çanakkale Seferi*, Askeri Matbaa, İstanbul 1930.
- Görgülü, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, TTK Yayınları, Ankara 1993.
- James, Robert Rhodes, *Gelibolu Harekatı*, Belge Yayınları, 1.B., İstanbul 1965.
- Kemalyeri, Ahmet Mucib, *Çanakkale Ruhu Nasıl Doğdu ve Azerbaycan Savaşı 1917-1918*, Baha Matbaası, İstanbul 1972.
- Lorey, Herman, (çev. Tacettin Talayman) *Türk Sularında Deniz Hareketleri*, Deniz Basımevi, İstanbul 1946.
- Nazmi Bey, (Günümüz Türkçesine Aktaran: Ahmet Esenkaya), *Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü (1914-1922)*, Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı Yayınları, İzmir 2004.
- Selahattin Adil Paşa, *Hayat Mücadeleleri, Çanakkale Hatıraları*, İstanbul 1982.
- Vedel, Emil (Türkçeye Çeviren Dr. Ahmet Esenkaya), *Çanakkale'de Bahriyelilerimiz*, Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı Yayınları, Ankara 2006.
- Tunççapa, M. Şakir, *Çanakkale Harbi Hatıralarım*, Deniz Matbaası, İstanbul 1958.
- Von Sanders, Liman, *Türkiye'de Beş Sene*, Askeri Basımevi, İstanbul 1337 (1921).
- Yarbay İzzeddin, *Arıburnu Muharebatı*, Erkan-ı Harbiye Mektebi Yayınları, İstanbul 1921.
- Yazman, M. Şevki, *Türk Çanakkale*, Ulus Basımevi, Ankara 1938.
- Yüzbaşı Celaeddin, *Kumkale Muharebeleri*, Erkan-ı Harbiye Mektebi Yayınları, İstanbul 1921.
- Dümer, Vehbi Ziya, "Çanakkale Muharebatında İngiliz Denizaltı Gemilerinin Aldığı Vazifeler ve Bahriyemizin Bu Gemilerle Mücadelesi", *Deniz Mecmuası*, c. 46, S. 334, İstanbul 1934, s. 585-615.